

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

**VÝVOJ KRIMINALITY V EVROPĚ A SEVERNÍ AMERICE
1990 – 1994**

**Kristiina Kangaspunta
Matti Joutsen
Natalia Ollus**

Překlad: PRESTO Praha

Tento text nemá charakter oficiálního překladu a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2000

Český překlad vychází s laskavým svolením HEUNI.

ISBN 80-86008-83-5

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci 2000

Předmluva

Tato zpráva a druhý svazek ("Profily systémů trestní spravedlnosti v Evropě a Severní Americe", publikace HEUNI č. 33, Helsinky 1998) je výsledkem inovativního rozboru odpovědí z jednotlivých zemí na Pátý průzkum Spojených národů na téma trendů kriminality a fungování systémů trestní spravedlnosti (1990-1994). Odpovědi na pátý průzkum Spojených národů přišly téměř ze všech evropských zemí a ze Spojených států a Kanady. Pracovní skupina je doplnila velkým množstvím jiných údajů, zejména údaji vzešlými z velmi rozsáhlého Mezinárodního průzkumu obětí kriminality.

Jak již bylo poznamenáno v úvodu, tato zpráva doplňuje mezinárodní porovnávání o nový rozměr. Nikdy předtím nebylo k dispozici tolik různých údajů z tolika evropských a severoamerických zemí. Nikdy předtím nebylo možné pokoušet se jít za poměrně jednoduchá konstatování, kolik trestných činů bylo zaznamenáno v jednotlivých zemích a kolik osob se dostalo do vězení, snažit se nejen fakticky porovnávat země v tomto směru, ale dokonce sledovat, zda by různé demografické, hospodářské a sociální faktory mohly pomoci při vysvětlování některých ze zjištěných rozdílů a charakteristických rysů.

Naše zjištění je nutno pokládat za hypotetická. Nicméně však, protože mnohá ze zjištění jsou potvrzována řadou ukazatelů, věříme, že přispějí k národním a mezinárodním diskusím o tom, jak by se měly rozvíjet prevence kriminality a trestní politika. Současně počítáme s metodologickou diskusí při které se kriticky posoudí spolehlivost našeho přístupu. Jakákoliv takováto diskuse a opakování našeho přístupu s jinými údaji mohou pouze napomáhat mezinárodnímu srovnávacímu výzkumu v této kriticky důležité oblasti.

Rozbor prováděla pracovní skupina mezinárodních odborníků, kterou tvořili Dr. Carolyn Block (Spojené státy), prof. Jan J.M. van Dijk (Nizozemsko), Dr. Matti Joutsen (HEUNI), Ms Kristiina Kangaspunta (HEUNI), prof. André Kuhn (Švýcarsko) a profesor Ineke Haen Marshall (Nizozemsko/Spojené státy). Pan Adam Bouloukos (Středisko pro mezinárodní prevenci kriminality při Spojených národech) a Br. Ugljesa Zvekic (Výzkumný ústav Spojených národů pro mezioblastní výzkum kriminality a spravedlnosti) aktivně napomáhali skupině v její práci. Ms Natalia Ollus (Finsko) přehlédla kompilaci údajů a redakční úpravu. Pan John van Kesteren (Nizozemsko) a Ms Lieke Bootsma (Nizozemsko) pomáhali při statistickém rozboru. HEUNI vyjadřuje hluboké uznání členům pracovní skupiny za jejich čas, odbornost a horlivost, které vynaložili na věc mezinárodních porovnávání. Všichni pracovníci HEUNI mohou rovněž se zvláštním uznáním dodat, že bylo radostí s nimi na tomto projektu spolupracovat.

Mnohé z národních profilů trestní spravedlnosti zveřejněných ve zmíněném druhém svazku vypracovali nebo doplnili jednotliví odborníci. Všechny tyto profily navíc kriticky posoudili národní odborníci a úřady, kterým jsme upřímně zavázáni vděčností za jejich laskavou pomoc.

Helsinky, 2. října 1998

Matti Joutsen
ředitel, HEUNI

Slovo ke čtenáři

Údaje použité v této zprávě a v druhém svazku obsahujícím národní profily trestní spravedlnosti jsou brány v první řadě z odpovědí poskytnutých jednotlivými zeměmi. V mnoha případech se použily doplňující údaje, jejichž prameny se citují.

Během ověřování údajů se zjišťovala řada pravděpodobných chyb. Často se ukazovalo, že jde o chyby v pochopení otázek nebo při přepisu. V takovýchto případech byli respondenti požádáni, aby se k věci vyjádřili. Dostali jsme odpovědi od většiny, i když ne od všech, takovýchto respondentů.

V bodech 1.3 a 1.4 zprávy jsou zaznamenány mnohé z obtíží při rozborech úředních nebo výzkumných údajů o kriminalitě a trestní spravedlnosti z různých zemí. Nelze dostatečně zdůraznit důležitost mít tato varování na paměti při čtení této zprávy.

1. Souhrn

Pátý průzkum Spojených národů

Tato zpráva je založena na rozboru odpovědí z jednotlivých zemí na pátý průzkum Spojených národů. Zpráva zahrnuje léta 1990 až 1994. Údaje z pátého průzkumu Spojených národů byly doplněny jinými informacemi, zahrnujícími zejména výsledky Mezinárodního průzkumu (obětí) kriminality.

Zpráva se značně odlišuje od předchozích zpráv. Údaje byly podrobeny kvantitativnímu rozboru s cílem ověřit, zda je možné vytvořit soubor ukazatelů, který nám může pomoci lépe porozumět rozdílům mezi jednotlivými zeměmi pokud jde o míru a strukturu kriminality a fungování systému trestní spravedlnosti (stručný souhrn postupu je uveden v bodech 1.5-1.6.; podrobnější popisy jsou v přílohách). Používaly se různé zdroje údajů pro vypracovávání "indexů" vloupání, trestných činů týkajících se motorových vozidel, méně závažných trestných činů, závažných násilných činů, násilí na ženách a korupce (kapitola 2). Tyto indexy se studovaly ve světle ukazatelů, které se snaží poměřovat příležitosti a motivaci k páčání trestných činů (kapitola 3).

Byly rovněž vypracovány indexy pro posuzování prostředků, které má systém trestní spravedlnosti; vyváženého zastoupení pohlaví v povoláních oblasti trestní spravedlnosti; a hodnocení činnosti policie občany (kapitola 4).

Předběžné závěry, ke kterým se dospělo, se mohou často jevit jako naprosto samozřejmé (jako je tomu v případě zjištění, že mnohé země s vysokou spotřebou alkoholu mají vysoké procento násilných činů). Některé jiné předběžné závěry, které zde uvádíme, se však často sotva staly i jen předmětem diskuse o trestní politice v mnohých ze zemí, kterých se týká tato zpráva.

Při četbě následujícího souhrnu musí mít čtenář nutně na paměti možná úskalí mezinárodních porovnávání statistik (bod 1.3). V této souvislosti pouze poznamenáváme, že používání úředních statistik a údajů z dosavadních průzkumů má sklon zaměřovat naši pozornost na "tradiční kriminalitu". Vzhledem k nedostatku údajů nemůže tato zpráva vnést příliš světla na rozsah například hospodářské kriminality, kriminality související s životním prostředím, organizovaného zločinu a obchodu s drogami.

V samostatném svazku je rozbor na úrovni jednotlivých zemí.

Rozsah kriminality a rozhodující činitele kriminality

Usuzujeme, že ukazatele kriminality, které jsou založeny na kombinaci zjištění z průzkumu zkušeností veřejnosti s trestnou činností a na policejních statistikách zločinnosti, mají vztah ke kriminologicky relevantním hospodářským a společenským ukazatelům. Tyto vztahy je možné užitečně interpretovat za pomoci interakcionistického modelu, který vidí kriminalitu jako výsledek dynamické souhry mezi motivačními a příležitostnými faktory na makroúrovni.

Zejména ve dvou případech - násilí na ženách a korupce jsme postaveni před zvláštní metodologické nesnáze. Rozbor makrokorelátů násilí na ženách je komplikován měřicími chybami. Jak úřední údaje (které jsou založeny na porušeních práva zaznamenaných policií), tak i míry pronásledování (které jsou založeny na průzkumech veřejnosti) ukazují kulturní zaujatost týkající se

společenského postavení žen. Usuzujeme, že je potřeba provádět výzkum týkající se hodnocení násilí na ženách napříč kulturami. Teprve až budou k dispozici lepší srovnávací údaje, bude možné přiměřeně určovat koreláty na makroúrovni tohoto typu trestné činnosti (body 3.1.4 a 3.2.3.).

Obecné rozšíření korupce se zdá být těsně spojeno se stavem hospodářství. Hospodářství ve fázi přechodu a, všeobecněji, slabší hospodářství jsou náchylnější k vyšší míře zjevné korupce státních úředníků. Různé zdrojové proměnné, které se použily, vykazovaly značnou korelaci. Tyto výsledky napovídají, že měření korupce by mohlo být méně komplikované než se často předpokládá (body 2.7. a 3.2.3.)

Vybraná zjištění specifická pro jednotlivé země

Spojené státy, Kanada a Česká republika se řadí mezi země s nejvyšší mírou vloupání, krádeží motorových vozidel a méně závažných trestných činů. Jinými zeměmi s poměrně vysokou mírou těchto typů trestných činů jsou Bulharsko, Slovensko a Estonsko.

Zeměmi s poměrně nízkou mírou majetkových trestných činů jsou Bělorusko, Švýcarsko, Norsko a "Bývalá jugoslávská republika Makedonie".

Závažné násilné trestné činy se zdají být poměrně rozšířenější v zemích bývalého Sovětského svazu (jako jsou Ruská federace, Estonsko, Kyrgyzstán, Kazachstán).

Spojené státy vystupují do popředí s vysokým počtem závažných násilných trestných činů na rozdíl od značně nižší úrovně v Kanadě a v západoevropských zemích.

Země s nízkou úrovní násilných trestných činů nacházíme v západní Evropě. Maďarsko a "Bývalá jugoslávská republika Makedonie" " vykazují rovněž poměrně nízkou úroveň.

Míra násilí na ženách má tendenci k nejvyšší míře v zemích bývalého Sovětského svazu. Studie ukázala, co je dosti zajímavé, že Spojené státy, Kanada a několik severoevropských zemí mají rovněž vysoké hodnoty na indexu pro násilí na ženách. Tyto hodnoty by však mohly snadno být produktem vyšší míry vnímání tohoto typu trestné činnosti ve společnostech s větší vyvážeností pohlaví. (Viz diskusi v bodě 3.1.4.).

Vyšší míra korupce se ukazuje být soustředěná ve střední a východní Evropě a v jižní Evropě.

Kriminalita a rozhodující činitele kriminality ve střední a východní Evropě

Ve světle ukazatelů vytvořených pro studii se zdá, že motivace dopouštět se trestných činů je větší v zemích s hospodářstvím ve fázi přechodu (země ve střední a východní Evropě) než v západní Evropě. (Jak jsme již poznamenali, údaje použité pro tuto studii se týkají v první řadě "tradičních" porušení práva.). Pro střední a východní Evropu ukazatele napovídají, že mezi dospívajícími mladíky je zřetelně větší zájem o příležitosti obohacovat se trestnou činností. Ukazuje se, že v těchto zemích pomáhá společensko-hospodářský nedostatek vytvářet živnou půdu pro různé formy násilných trestných činů. Přepadení, zabití a loupeže se zdají převládat větší měrou v zemích, kde mnozí mladí mužové pociťují napětí. Nadto je ve většině střeoevropských a východoevropských zemích poměrně značně rozšířené násilí na ženách. Nádavkem k napětí a nadměrnému požívání alkoholu je tento specifický problém kriminality pravděpodobně ve vztahu k nízkému společenskému postavení žen. Například procento žen s vyšším vzděláním je ve většině zemí ve fázi přechodu značně nižší než v členských státech Evropské unie (kapitola 3).

V mnohých střeoevropských a východoevropských zemích je také zjevně značně rozšířenější korupce než v Severní Americe a severní Evropě.

Krátkodobě by hospodářská krize zejména v Ruské federaci mohla zjiřit současné hospodářské a společenské problémy v oblasti. Dlouhodoběji by mohly být hospodářské vyhlídky lepší, avšak to nemusí nutně omezit potřebu trestných činů. Zvýšená míra blahobytu v těchto zemích pravděpodobně nesníží panující napětí, protože v souvislostech hospodářství volného trhu budou nižší sociální vrstvy profitovat méně než vyšší vrstvy. Nezaměstnanost pravděpodobně zůstane po řadu příštích let vysoká.

Ve většině zemí ve fázi přechodu žijí obvykle lidé v městských oblastech v nájemných domech a vlastnictví automobilů je stále ještě poměrně vzácné. Tyto faktory mohly dosud omezovat další zvyšování majetkových trestných činů. Během uplynulých deseti let se úroveň blahobytu ve většině střeoevropských a východoevropských zemí zvýšila. Tak tomu bylo zejména v Maďarsku, Polsku, Slovinsku a v pobaltských státech. Jestliže se bude HND těchto zemí (které jsou mezi prvními kandidáty na vstup do Evropské unie) i nadále zvyšovat, je pravděpodobné, že se zvýší i množství trestných činů týkajících se vozidel a některých forem méně závažných trestných činů. Zvýší se pravděpodobně i procento vloupání do domů a bytů, jestliže budou domácnosti postupně nabývat dražší komodity a investice do zařízení proti vloupání zůstanou nízké.

Nakonec se však investice do sebeobran proti krádežím automobilů a vloupání zvýší a procento majetkových trestných činů se stabilizuje. Jestliže bude v tuto dobu přetrvávat napětí mezi dospívajícími, mohlo by snadno dojít k posunu k násilnějším formám majetkových trestných činů (pouliční loupeže, krádeže aut a domovní loupeže). Některé z méně závažných majetkových trestných činů, kterým se bude předcházet zlepšenou ochranou, mohou být nahrazeny závažnějšími formami. Profil kriminality v zemích ve fázi přechodu se může začít podobat profilu kriminality v Jižní Africe, která trpí výjimečně vysokou mírou loupeží.

Míra korupce ve vládních kruzích se zdá být nižší v zemích ve kterých relativně pokročila hospodářská restrukturalizace, např. v Estonsku a Maďarsku. Míra korupce je v těchto zemích fakticky nižší než v některých západních zemích. To jsou povzbuzující zjištění. Jestliže bude pokračovat restrukturalizace v jiných

zemích v této oblasti, zdají se být dlouhodobé vyhlídky na snižování míry korupce docela dobré.

Souhrnem lze říci, že celkový kriminologický výhled pro země ve fázi přechodu je z našeho pohledu poměrně pochmurný. I když se překonají současné hospodářské problémy, zůstane míra násilných trestných činů pravděpodobně vysoká, následkem vysoké míry nezaměstnanosti mezi mladými muži a vysoké spotřeby tvrdého alkoholu. Není také pravděpodobné, že by se během krátké doby změnil tradiční postoje vůči ženám a je pravděpodobné, že násilí na ženách zůstane závažným problémem.

V příštích letech zvýší rostoucí zámožnost vznikajících středních tříd, ačkoliv je současná situace v tomto směru v Ruské federaci horší, příležitosti pro trestné činy. Více lidí si bude moci dovolit žít v samostatných domech a vlastnit osobní automobily. Se zpožděním několika let se zvýší úroveň sebeobrany a míra příležitostních trestných činů by se mohla přestat zvyšovat. Je však pravděpodobné, že některé z trestných činů, kterým se bude předcházet, se změní tak, že se z nich stanou loupeže.

Kriminalita a rozhodující činitele kriminality v západní Evropě

Situace v oblasti zločinnosti v industrializovanějších a zámožnějších zemích v západní Evropě se musí chápat v první řadě v pojmech struktur zvláštních příležitostí. V zemích, které spoléhají při své dopravě na motorová vozidla, dochází ke značnému počtu trestných činů týkajících se vozidel. Země, kde lidé tradičně žijí v samostatných domech, zakoušejí značnou míru vloupání. V uplynulých letech se zvýšila ochrana proti krádežím aut, krádežím z aut a vloupání do domácností. Pravděpodobně v souvislosti s tím - a snad i se zvýšenou ochranou ze strany policie a se zpřísněním trestů pro pachatele - se celková míra majetkových trestných činů od roku 1995 v Severní Americe i v západní Evropě snižuje (kapitola 3).

V některých členských státech Evropské unie však násilné trestné činy - zejména násilné trestné činy mladistvých - paradoxně vykazují vzestupný trend. Nárůst pouličních loupeží v některých zemích by mohl být výsledkem odklonu od trestných činů, kterým se brání zvýšenou ochranou. Jiným vysvětlením je vznik etnické třídy nejchudších lidí ve větších městech západní Evropy. Třebaže to nelze určit s jistotou, mohla by se snadno zvyšovat míra napětí mezi některými etnickými částmi městské populace. V oblasti prevence kriminality se hlavní výzvou zdá být pro západoevropské země společenská a hospodářská integrace mladých přistěhovalců v městských oblastech.

Zároveň by otevřený životní styl mladých lidí a kombinované požívání alkoholu a drog mohly být kauzálním faktorem za násilnými trestnými činy mladistvých. Jedním z hlavních kladů západní Evropy je v této souvislosti poměrně malý rozsah držení jednoručních střelných zbraní. Existují silné náznaky, že toto je důležitý faktor omezující zabíjení lidí. Vysoká míra násilí na ženách v některých západních zemích, jak ukazují policejní statistiky i údaje ICVS, by mohla být výsledkem zvýšené citlivosti a uvědomění pokud jde o týrání žen jejich manželi nebo jinými partnery v prostředí domova. Jestliže dojde k větší vyváženosti pohlaví v jiných zemích, mohou i ty vykazovat vyšší míru násilí na ženách z téhož důvodu. Toto vysvětlení pro vyšší míru v některých z nejzámožnějších a z pohledu rovnoprávnosti pohlaví nejvyváženějších zemích by nemělo být důvodem pro zlehčování závažnosti těchto případů. Nedávný jev

zvýšené viditelnosti těchto trestných činů v zemích s největší vyvážeností pohlaví podtrhuje existenci velmi temných čísel jinde.

Poměrně nízká míra zjevné korupce státních úředníků se ukazuje být typická pro zámožné státy se stabilní demokratickou tradicí. Tento vztah lze rovněž chápat v pojmech příležitostí pro trestné činy. V otevřených demokraciích s relativně neregulovaným trhem je méně příležitostí pro státní úředníky vyžadovat úplatky za své služby.

Kriminalita a rozhodující činitele kriminality v Severní Americe

Od roku 1988 se rozsah kriminality ve Spojených státech a v Kanadě snížil, jak podle údajů ICVS tak i podle údajů policie. Míra sebeobrany proti kriminalitě je vysoká. Míra napětí se jeví jako poměrně nízká.

Jak Spojené státy tak i Kanada mají poměrně vysokou míru trestných činů spojených s automobily v městském prostředí, stejně jako vloupání.

Rozsah a profil kriminality ve Spojených státech se liší od rozsahu a profilu trestné činnosti v zemích jako jsou Kanada, Velká Británie a Nizozemsko méně než se běžně předpokládá. Rozsah běžných trestných činů ve Spojených státech není výjimečně velký a totéž platí o rozsahu korupce. Nejdůležitějším rozdílem se zdá být vysoká míra zabití lidí a loupeží a skutečnost, že ve Spojených státech jsou často spojeny s použitím střelných zbraní. Nejpravděpodobnější příčinou této odchylky od "evropského" vzoru je výjimečně vysoká míra držení střelných zbraní.

Prostředky a fungování systému trestní spravedlnosti

Navzdory obezřetnosti, která je potřebná při práci s dostupnými mezinárodními údaji, shoda ve zjištěních v této studii pokud jde o systémy trestní spravedlnosti v Evropě a Severní Americe přece jen vzbuzuje důvěru, že začínáme dávat dohromady některé důležité části složité mezinárodní skládačky trestní spravedlnosti. Hlavní zjištění z kapitoly 4 jsou shrnuta v těchto sedmi bodech:

- (1) Existují velké mezinárodní rozdíly v poměru policistů, státních zástupců, soudců a pracovníků ve vězeňská soustavě (na 100 000 obyvatel), avšak existuje nápadná mezinárodní podobnost v rozložení personálu trestní spravedlnosti mezi policii, státní zastupitelství, soudnictví a nápravná zařízení. Ačkoliv mají země střední a východní Evropy signifikantně vyšší podíl populace zaměstnaný v trestní spravedlnosti než země EU, zhruba 82 % pracovníků v oblasti trestní spravedlnosti v obou skupinách zemí je zaměstnáno u policie, přibližně 2 % na státních zastupitelstvích, 3 % v soudnictví a 13 % v nápravných zařízeních.
- (2) Ukazuje se, že existuje korelace mezi kriminalitou a podílem pracovníků v oblasti trestní spravedlnosti: země, které mají vyšší míru drobných krádeží, závažných násilných trestných činů a zabití osob mají tendenci mít dosti vysoký poměrný počet pracovníků v sektoru trestní spravedlnosti než země s nižší mírou těchto trestných činů.
- (3) Trestní spravedlnost v Evropě a Severní Americe zůstává povoláním ve kterém převládají muži. Neexistuje jediná země, kde by tvořily polovinu nebo více pracovníků ve vězeňství nebo u policie ženy a je jen velmi málo zemí, kde ženy tvoří více než polovinu státních zástupců nebo soudců.

Středoevropské a východoevropské země mají poněkud vyšší podíl soudkyň a zaměstnankyň ve vězeňství než země EU. Je však nadměrně zjednodušující usuzovat, že středoevropské a východoevropské země mají vesměs větší vyváženost pohlaví mezi pracovníky v oblasti trestní spravedlnosti: některé ze zemí ve fázi přechodu jsou velmi nízko na indexu vyváženosti pohlaví, zatímco některé země EU, Kanada a USA jsou v indexu vyváženosti pohlaví v horním kvartálu.

- (4) Pátý průzkum Spojených národů a Mezinárodní průzkum pronásledování trestnými činy poskytují částečně nesouhlasný obraz mezinárodních rozdílů v kriminalitě. Jakmile se však přihlédne k rozdílům v úrovni oznamování trestných činů oběťmi v jednotlivých zemích, některé z těchto rozdílů zmizí (jestliže je pozornost zaměřena na "celkovou kriminalitu").
- (5) Existují velké mezinárodní rozdíly v pravděpodobnosti, že policie zaznamená trestné činy o kterých se dozví. Ve středoevropských a východoevropských zemích je méně pravděpodobné, že oběti ohlásí trestný čin policii a ukazuje se, že policie zde méně pravděpodobně zaznamená ohlášené porušení práva než jak tomu bývá v zemích EU.
- (6) Mezinárodní údaje o průběhu případů jsou problematické a nesnadno interpretovatelné, zejména, jestliže jde o zaměření na "celkovou kriminalitu". Je jasné, že země EU mají signifikantně vyšší počet zaznamenaných porušení práva, podezřelých, stíhání, odsouzení a trestů vězení než země ve fázi přechodu. Nad toto prohlášení je nesnadné činit jakékoliv pevné závěry. Rozdíly ve vyčerpanosti případů (rychlost s jakou "vypadávají" případy a podezřelí ze systému trestní spravedlnosti v různých etapách procesu) pravděpodobně odrážejí rozdíly v procedurách trestní spravedlnosti v jednotlivých zemích spíše než rozdíly v kvalitě práce vykonávané pracovníky v oblasti trestní spravedlnosti. Údaje o pozdějších etapách zpracování budou pravděpodobně spolehlivější než údaje o počátečních fázích; poměr mezi stíháními a odsouzeními (tj. kolik stíhání vede k odsouzení) ukazuje poměrně omezené mezinárodní rozdíly a může být proto slibným kandidátem na budoucí mezinárodní rozbor.
- (7) Posuzování mezinárodních rozdílů ve fungování velkého počtu systémů trestní spravedlnosti zůstává obtížným, pokud ne nemožným úkolem. Údaje jednoduše nejsou adekvátní. Subjektivní poměrování je snáze dostupné než objektivní, "pevné" míry. Míry kriminality - ačkoliv zjevně těsně spojené s fungováním systémů trestní spravedlnosti - nejsou užitečnými ukazateli výkonu. Ukazuje se, že země vykazují (do jisté míry) nakupení na podobných řadách pokud jde o míry záznamů prováděných policií, produktivitu (policie a státních zástupců měřenou počtem podezřelých a trestních stíhání) a několik subjektivních měř (index vyhodnocování fungování policie občany, vyhodnocování spravedlivosti systému a pocitu bezpečnosti a odpovědi týkající se korupce podle ICVS). Některé země stojí vysoko ve všech (nebo většině) výkonových ukazatelích; jiné země bývají dole ve všech (nebo u většiny) výkonových ukazatelích. To naznačuje, že výkonové ukazatele, které byly vytvořeny pro tuto studii mohou mít přiměřenou míru užitečnosti. Míry kriminality rovněž zjevně nejsou zcela nahodile rozloženy mezi zeměmi lišícími se ve výkonových ukazatelích. V této počáteční fázi je třeba se vyvarovat jakýchkoliv závěrů o příčinách a následcích.

Postihy

Trest doživotí: S velmi malými výjimkami (jako Norsko, které zrušilo trest doživotí v roce 1981) je trest doživotí možný za určitě závažné trestné činy všude v Evropě a Severní Americe. Dostupné údaje však ukazují, že trest doživotí představuje pouze velmi malou část (méně než 1 procento ve všech zemích) celkového počtu udělených trestů.

Zbavení svobody: Uvěznění je páteří systému postihů ve všech zemích v Evropě a Severní Americe. Představuje zhruba jednu třetinu všech uložených postihů. Údaje z pátého průzkumu Spojených národů vykazují značné rozdíly, jestliže se propočítají na 100 000 obyvatel. Rozmezí je od méně než 50 trestů odnětí svobody na 100 000 obyvatel ročně v Ázerbajdžánu, Kypru a Německu po více než 200 v Řecku, Nizozemsku, Skotsku a Turecku.

Celkové využívání uvěznění se mezi léty 1990 a 1994 zvýšilo. V několika zemích se počet uložených trestů vězení a počet nástupů do vězení během tohoto období fakticky snížil. Přesto se zdá, že zvýšení délky trvání odnětí svobody, které si provinilci skutečně odpykali, kompenzuje takovéto snížení nástupů trestu a vede dokonce ke zvýšení obsazení věznic. Některé zajímavé výjimky (Rakousko, Kypr, Finsko a Slovinsko) ukazují, že míry uvězněných nejsou předurčeny ke zvyšování (bod 5.3.)

Ukazují se podstatné rozdíly ve způsobu jakým se využívá trestu odnětí svobody. Ukazuje se, že některé země učinily uvážené politické rozhodnutí snižovat využívání trestu odnětí svobody (jako je tomu v případě Finska), zatímco jiné zřejmě učinily uvážené politické rozhodnutí zvýšit jeho využívání (jako je tomu v případě Spojených států). Některé země odsuzují k dlouhým trestům odnětí svobody pouze několik málo pachatelů, jiné odsuzují mnoho pachatelů na kratší dobu a zase jiné odsuzují mnoho pachatelů na delší dobu. Ukazuje se, že jeden konec spektra tvoří severské země a na druhém konci jsou střeoevropské a východoevropské země (s několika výjimkami) a také Spojené státy (bod 5.6.).

Zjistila se korelace mezi mírou uvězněných na 100 000 obyvatel a procentem respondentů ICVS z jednotlivých zemí, kteří se vyjadřovali ve prospěch trestu odnětí svobody (bod 5.7.). Korelace však může být způsobena skutečností, že soudy jednoduše odrážejí "vůli lidu" nebo skutečností, že veřejnost začala přijímat praxi soudů při odsuzování - nebo je dokonce možné, že jak počty uvězněných tak i mínění veřejnosti jsou určovány nějakým třetím faktorem (či faktory).

Délka trestů vězení se zdá být hlavním faktorem při vysvětlování míry uvězněných. Délka trestů závisí v první řadě na základní premise trestní politiky v dané zemi, která fakticky určuje zda je více či méně trestající povahy. Pro snížení vězeňské populace tak musí systém trestní spravedlnosti najít prostředky pro snižování průměrné délky trestu odnětí svobody spíše než se snažit snižovat počet nástupů do vězení - ačkoliv snížení počtu nástupů do vězení může přispívat ke snižování vězeňské populace.

"Kontrola na svobodě": Mnohé postihy jsou spojeny se značným dohledem a omezováním pachatele. Zahrnují dočasné odložení trestu či podmíněné odsouzení s dohledem, probaci, veřejně prospěšné práce, nápravně-výchovné práce, zvláštní formy zacházení a zákaz pobytu. Vzhledem k této rozmanitosti není možné najít v údajích o tomto postihu společný trend. Různé země uvádějí, že mezi nulou a asi 70 procenty (pro Českou republiku a Slovensko) jejich celkového počtu postihů spočívá v "kontrolě na svobodě". Otázka v pátém průzkumu Spojených národů se

týká počtu osob, kterým byla uložena probace (procedura při které je jedinec, který byl shledán vinným z porušení práva, soudem propuštěn bez uvěznění a dán pod dohled úředníka nebo úředně schválené organizace) a jiná otázka se ptá na počet osob na probaci v daný den. V roce 1994 bylo dáno na probaci mezi zhruba 10 (v Litvě) a 536 (ve Spojených státech) osobami na 100 000 obyvatel a ve zvolený den byl poměr mezi 12 (ve Slovinsku) a 1137 (ve Spojených státech) na 100 000 obyvatel.

Výstrahy a napomenutí: I zde země uvádějí, že mezi nulou a více než 50 % (v Bulharsku, Kazachstánu, Slovinsku a Švýcarsku) jejich postihů byly výstrahy nebo napomenutí, včetně všech postihů s dočasným odložením výkonu trestu bez požadavku dohledu. (Je třeba mít na paměti varování uvedená v bodech 1.3 a 5.1.1. pokud jde o srovnatelnost statistik o postizích; lze předpokládat, že v mnoha zemích mohou být výstrahy a napomenutí ukládány policií a státním zástupcem a nemusejí být zahrnuty do soudních statistik.)

Pokuty: Finanční postih je jasně jedním z nejoblíbenějších postihů v evropských zemích, zvláště pak v západní Evropě. V Rakousku, Anglii a Walesu, Finsku a Německu tvoří více než 70 % všech postihů pokuty. Na druhém konci stupnice, v Kyrgyzstánu, Litvě a Slovensku představovaly pokuty méně než 10 procent postihů. (Totéž varování uvedené výše pokud jde o statistiky týkající se výstrah a napomenutí platí i pro pokuty.)

Veřejně prospěšné práce: Mnohé země neuznávají ve svém systému trestní spravedlnosti veřejně prospěšné práce za postih. Podle odpovědí na pátý průzkum Spojených národů jsou zeměmi, které nejvíce využívají veřejně prospěšných prací, Ruská federace (zhruba 15 procent všech odsouzení), Ázerbájdžán (13 %), Gruzie (12 %), Nizozemsko (8 %), Skotsko (7 %) a Severní Irsko (6 %). V této souvislosti je třeba připomenout, že pojem veřejně prospěšných prací může být v různých zemích podstatně rozdílný a a je tedy na místě opatrnost při provádění mezinárodních srovnávání na toto téma. Například v některých zemích ve fázi přechodu, včetně Ruské federace, Ázerbájdžánu a Gruzie, jsou veřejně prospěšné práce ve skutečnosti "výchovné práce". Tento postih požaduje, aby pachatel i nadále pracoval ve svém normálním zaměstnání, avšak část mzdy se sráží jako postih.

Mezi osobami odsouzenými v roce 1994 je mezi 3,5 % (v Kazachstánu) a 18,2 % (v Rakousku) žen. V každé ze zemí jsou rozdíly mezi léty 1990 a 1994 v podílu žen mezi odsouzenými pachateli velmi malé a to v obou směrech; v některých zemích jsou zvýšení a v jiných zase snížení.

2 Situace v oblasti kriminality v Evropě a Severní Americe

Jan J. M. van Dijk, Carolyn Block a Natalia Ollus¹

2.1 Vytváření indexů osmi různých typů kriminality

V předcházející kapitole se stručně popisovalo vytváření indexů osmi typů kriminality (bod 1.6). Zde tento popis prohloubíme a předložíme hodnoty v těchto indexech pro jednotlivé země.

V počátečních etapách naší práce bylo učiněno rozhodnutí soustředit se výlučně na země, které by mohly být na základě dostupných údajů s vysokým stupněm jistoty označeny buď za země s nízkou kriminalitou nebo za země s vysokou kriminalitou. Dr. Block zvolila proměnné, které se zdály být relevantními ukazateli pro zde probírané typy kriminality (např. pro vloupání se zdály být relevantními jak policejní údaje o zaznamenaných vloupáních tak i údaje ICVS o městských a venkovských oblastech). Potom vybrala země, které vykazovaly vysoké hodnoty u většiny těchto proměnných (které se označily jako zdrojové proměnné). Jestliže měla nějaká země vysoké hodnoty u většiny zdrojových proměnných a žádné nízké hodnoty u kterýchkoliv jiných, byla zařazena jako země s vysokou mírou vloupání. Jinými slovy, země se hodnotily jako země s vysokými hodnotami (vysoké), jestliže jejich zdrojové proměnné soustavně vykazovaly vysokou nebo alespoň mírně vysokou míru tohoto typu trestné činnosti. Země, které dosahovaly vysoké hodnoty u některých zdrojových proměnných a nízké u jiných, se zařazovaly do meziskupiny (skupina pro kterou jsou k dispozici rozporné informace). Země o kterých nebyly pro většinu zdrojových proměnných žádné informace se zařazovaly do druhé meziskupiny (skupina o které jsou k dispozici nedostatečné údaje). Kategorie s nízkou kriminalitou se určovala způsobem srovnatelným s kategorií s vysokou kriminalitou: země, které soustavně vykazovaly nízké nebo mírně nízké hodnoty u všech zdrojových proměnných se zařazovaly jako země s nízkou kriminalitou. Tento postup vedl k dichotomiím mezi zeměmi s nízkou a vysokou kriminalitou pro všech osm typů kriminality.

Tento postup má přednost v tom, že určité země se mohou hodnotit s vysokým stupněm jistoty jako zakoušející nízkou nebo naopak míru určitého typu trestné činnosti. Důležitou nevýhodou se ukázala být skutečnost, že téměř polovinu zemí nebylo možné zařazovat ani do nízké ani do vysoké kategorie. Ocítaly se v jedné z obou mezikategorií. V důsledku toho nebyly k dispozici informace o úrovni kriminality v polovině zemí. Druhá nevýhoda spočívá v tom, že dichotomní hodnocení přehlíží rozdíly uvnitř skupiny s vysokou kriminalitou nebo s nízkou kriminalitou (například nijak se nerozlišuje mezi zeměmi s velmi vysokou mírou a zeměmi s mírně vysokou mírou). Takto se ztrácí mnoho informací o rozdílech v situaci v oblasti kriminality. Možnosti rozborů při několika znacích korelátů indexů kriminality jsou značně omezené, jestliže indexy rozlišují pouze mezi zeměmi s nízkou a vysokou kriminalitou.

Po pečlivém zvážení bylo rozhodnuto prozkoumat, zda by se nemohly používat jiné, jemnější rozlišovací procedury. Jak bylo popsáno v bodě 1.6, vypočítávaly se

---

¹ Rádi bychom poděkovali p. Johnu van Kesterenovi a Ms Lieke Bootsma za jejich neocenitelnou pomoc při statistickém rozboru.

indexy tak, že se zprůměrovávala čísla řady pro zdrojové proměnné. Tento postup vede k číslům řady pro všechny země namísto předchozí dichotomie mezi zeměmi s vysokou a nízkou kriminalitou s mnohými zeměmi v mezikategoriích. Pak jsme kontrolovali jak se nové seřazení srovnává s předchozí dichotomií zemí s vysokou a nízkou kriminalitou. Zjistilo se, že nová seřazení byla ve značné korelaci se starými dichotomními seřazeními.² Země s vyššími čísly v řadě byly téměř bez výjimky rovněž hodnoceny jako země s vysokou kriminalitou podle pečlivé procedury dodržované Dr. Block při určování zemí s vysokou kriminalitou a nízkou kriminalitou. Tento výsledek ukazuje, že ačkoliv může nový postup seřazování vést k chybným číslům v řadě pro některé jednotlivé země, celkové seřazení se zdá být stejně platné jako předchozí dichotomie vysoká-nízká. Protože nové seřazení má, jak bylo vysvětleno, mnohé přednosti před dichotomiemi vysoká-nízká, bylo rozhodnuto používat je při následných rozborech.

2.2 Indexy kriminality podle zemí: Úvodní poznámky

V této kapitole budeme stručně komentovat seřazení zemí v pojmech osmi indexů kriminality. Komentář bude do značné míry popisný. V příští kapitole se budou rozebírat počty bodů v indexech kriminality pro jednotlivé země na pozadí relevantních hospodářských a společenských faktorů (faktory příležitosti a motivace). Pozornost se zaměřuje na ty země, jejichž hodnoty patří mezi deset zemí s nejvyššími a naopak s nejnižšími hodnotami v indexech.

Připomínáme čtenářům, že hodnoty pro jednotlivé země nejsou vždy založeny na informacích o všech relevantních zdrojových proměnných. V některých případech například nejsou k dispozici informace z Mezinárodního průzkumu obětí kriminality.

V takových případech může být index založen výlučně na informacích o úředně zaznamenaných trestných činech a mělo by se k němu přistupovat se zvláštní opatrností. Hodnota pro danou zemi by se měla zkontrolovat za použití spolehlivějších údajů, výhodně založených na budoucích výsledcích ICVS.

Komentář k výsledkům pro jednotlivé země bude příležitostně odkazovat na nedostatek informací o zdrojových proměnných. Informace o hodnotách v indexu a zdrojových proměnných, které jsou dostupné pro jednotlivé země, jsou uvedeny v dodatcích B a C. Čtenáři, kteří mají zájem o situaci v oblasti kriminality v určitých zemích, se mohou seznámit s podrobnostmi uvedenými v tomto dodatku.

Pro usnadnění porovnávání hodnot v indexech kriminality pro jednotlivé země obsahuje "Kriminalistický průvodce" HEUNI informace o kvartilu do kterého patří hodnoty pro jednotlivé země.³ Například pro vloupání patří Švýcarsko do nejdolnějšího kvartilu (což znamená, že je mezi 25 % zemí s nejnižšími hodnotami) a Estonsko patří do nejhornějšího kvartilu (což znamená, že je mezi 25 % zemí s nejvyššími hodnotami). V této kapitole se předkládají průměrné hodnoty pro středoevropské a východoevropské země, pro všechny

² Součinitele korelace mezi dichotomií (s první meziskupinou jako "mezikategorií") a novým seřazením byly tyto: pro vloupání 0,68 (n=35; p=0,000), pro kriminalitu v souvislosti s motorovými vozidly 0,81 (n=44; p=0,01), pro méně závažnou kriminalitu (n.a., tj. není k dispozici), pro násilí bez následku smrti (n.a.) pro zabití 0,87 (n=46; p=0,000), pro závažné násilné trestné činy 0,82 (n=48; p=0,000), pro násilí na ženách 0,83 (n=43; p=0,000) a pro korupci 0,76 (n=41; p=0,01). Protože má "dichotomní" proměnná tři kategorie, nemůže maximální korelace nikdy dosáhnout 1,00. Nejvyšší možná korelace je okolo 0,92.

³ V tomto Kriminalistickém průvodci se shrnují údaje z různých zdrojů použité při vypracovávání této zprávy. Kriminalistický průvodce se používal proto, aby se zajistilo, že všichni členové skupiny odborníků budou používat tytéž údaje. Viz dodatek A.

západoevropské země, pro členské státy Evropské unie a pro Spojené státy a Kanadu (Severní Ameriku). Tyto skupinové průměry umožňují čtenáři porovnávat hodnoty pro jednotlivé země s hodnotami zemí patřících do téže geopolitické skupiny.

2.3 Vloupání

Vloupání do domácností

Vloupání do domácností jsou, dokonce více než jiné typy trestných činů, jevem, který prochází napříč kulturami. Ve všech západních zemích žije většina občanů sama nebo se členy rodiny či přáteli v soukromých domácnostech, kde je uloženo mnohé z jejich soukromého vlastnictví. Tento soukromý majetek uložený v domě je vhodným cílem pro pachatele vloupání. Obecný výskyt trestného činu vloupání zjevně není ovlivňován v nijak značné míře strukturami příležitostí typickými pro tu či onu zemi. Dostupnost cílů je všude zhruba stejná.

Tabulka 1. Deset zemí s nejvyšší a nejnižší hodnotou na indexu vloupání*

Kriminalita týkající se vloupání nízká		Kriminalita týkající se vloupání Vysoká	
<i>Střední a východní Evropa</i>		<i>Střední a východní Evropa</i>	
Ázerbájdžán	4	Kyrgyzstán	68
Bělorusko	17	Česká republika	75
Kazachstán	25	Slovensko	76
Moldavsko	27	Albánie	79
Rumunsko	29	Gruzie	82
		Bulharsko	94
		Estonsku	98
<i>Západ</i>		<i>Západ</i>	
Malta	18	Kanada	79
Švýcarsko	18	Spojené státy	80
Kypr	23	Anglie a Wales	81
Německo	25		
Norsko	25		
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>		<i>Průměr západní Evropy</i>	
53		45	
<i>Průměr Severní Ameriky</i>		<i>Průměr EU</i>	
		80	
		52	

* Viz kapitola 1.6 a dodatek B

Předchozí rozbory údajů ICVS ukázaly, že míry vloupání jsou nejlepšími prediktory celkové míry pronásledování trestnými činy. Jestliže je míra vloupání v některé zemi vysoká, bývá celková míra pronásledování veřejnosti obvykle rovněž poměrně vysoká (Van Dijk, 1998a). Zjistilo se také, že míra vloupání do domácností v zemi má značnou korelaci s mírou vloupání do obchodních a průmyslových provozoven v této zemi (Van Dijk, Terlouw, 1996).

Průměrná hodnota v Severní Americe (80) je značně vyšší než jsou hodnoty pro západní Evropu (45) a střední a východní Evropu (53).

Jestliže se podíváme na deset nejvyšších hodnot v našem indexu pro vloupání do domácností, vidíme, že nejvyšší hodnoty jsou v Estonsku, Bulharsku a Gruzii. Na čtvrtém a pátém místě jsou Anglie a Wales a Spojené státy. Kanada a Albánie se dělí o šesté a sedmé místo. Ostatními zeměmi patřícími do "první desítky" jsou Slovensko, Česká republika a Kyrgyzstán.

Z geopolitického pohledu představují země s nejvyšší úrovní vloupání do domácností dosti nesourodou skupinu. Úroveň vloupání je nejvyšší v některých středoevropských a východoevropských zemích a rovněž v Anglii a Walesu, ve Spojených státech a v Kanadě. Jedním vysvětlením pro poměrně vysokou míru v Anglii a Walesu a v Severní Americe je vysoký podíl domácností v těchto zemích, které žijí v domcích a dvojdomcích spíše než v nájemních domech (Mayhew, Van Dijk, 1997). Zjistilo se, že domky a dvojdomky jsou z hlediska vloupání vhodnějšími objekty. Jinou zemí (nezahrnutou do tohoto rozboru) s vysokým podílem domků je Austrálie. V Austrálii je míra vloupání ještě vyšší než v Anglii a Walesu.

Mezi zeměmi s nejnižšími hodnotami nacházíme několik západoevropských zemí (Malta, Švýcarsko, a Norsko), avšak také Bělorusko a Rumunsko. Jinými zeměmi s nízkými hodnotami jsou některé jiné středoevropské a východoevropské země a Kypr a Německo. V posledně uvedených případech je však hodnota v indexu založena pouze na jedné nebo dvou zdrojových proměnných a hodnoty by se měly ověřit dříve než se budou vyvozovat jakékoliv závěry (viz dodatek C).

2.4 Trestné činy týkající se vozidel

Tabulka 2. Země s nejvyšší a nejnižší hodnotou na indexu pro krádeže motorových vozidel

Kriminalita týkající se motorových vozidel nízká		Kriminalita týkající se motorových vozidel vysoká	
<i>Střední a východní Evropa</i>		<i>Střední a východní Evropa</i>	
Tádžikistán	4	Česká republika	79
Kyrgyzstán	10	Bulharsko	92
Kazachstán	12		
Bělorusko	16		
Rumunsko	18		
Ukrajina	23		
Makedonie	23		
<i>Západ</i>		<i>Západ</i>	
Turecko	6	Francie	80
Švýcarsko	11	Malta	83
Kypr	22	Lucembursko	89
		Itálie	89
		Anglie a Wales	90
		Spojené státy	93
		Dánsko	97
		Španělsko	99
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>			
	42		
<i>Průměr západní Evropy</i>			
	55		
<i>Průměr Severní Ameriky</i>			
	82		
<i>Průměr EU</i>			
	64		

Průměrné hodnoty pro trestné činy týkající se motorových vozidel - krádež automobilu nebo z automobilu - jsou vyšší pro Severní Ameriku (82) a západní Evropu (55) než pro střední a východní Evropu (42). Nejvyšší hodnoty se vypočítaly pro Španělsko, Dánsko, Spojené státy, Anglii a Wales a Itálii. Země s nejnižšími hodnotami jsou převážně situovány ve střední a východní Evropě. Zdá se být velmi pravděpodobné, že hojný výskyt krádeží automobilů souvisí s hojným vlastnictvím automobilů. Z tohoto vzorce je jen málo výjimek. Ve Švýcarsku je rozsah krádeží motorových vozidel malý, ačkoliv míra vlastnictví automobilů je mezi nejvyššími na světě. Ze zemí střední a východní Evropy jsou Česká republika a Bulharsko výjimečné tím, že mají vysoké hodnoty. V těchto zemích je míra vlastnictví automobilů v městských oblastech poněkud vyšší než ve většině jiných zemí ve fázi přechodu (66 resp. 64 %).

2.4 Méně závažné trestné činy

V ICVS byli všichni respondenti, kteří oznamovali pronásledování, vyzvání, aby posoudili závažnost svého vlastního pronásledování na třibodové stupnici (velmi závažné, vcelku závažné, nepříliš závažné). Seřazení typů trestné činnosti v pojmech závažnosti vykazovalo výraznou podobnost mezi jednotlivými zeměmi (Van Dijk, 1998a). Nejzávažnějšími trestnými činy byly loupež se zbraní, krádež automobilu, násilný útěk se sexuálními pohnutkami, použití cizího vozidla k projížděce a vloupání s vniknutím dovnitř (dokonané vloupání). Za nejméně závažné se pokládaly záměrné poškozování automobilů, krádeže z garáží, krádeže z automobilu, krádeže jízdních kol, nepřístojné chování, pokus o vloupání, okrádání osob a vyhrožování. Krádeže z automobilů byly zahrnuty do indexu pro trestné činy týkající se motorových vozidel. Náš index pro drobné přečiny sestává z procenta respondentů pronásledovaných nejméně jedním ze šesti jiných méně závažných typů trestných činů nebo krádeží motocyklu (typ trestného činu hodnocený oběťmi jako mírně závažný). Protože policejní čísla pro méně závažné trestné činy jsou, jak je obecně známo, nespolehlivá v důsledku značně rozdílných právních definicí a vzorců ohlašování, nečinil se pokus zahrnout do indexu méně závažných trestných činů úřední statistiky.

Průměrné hodnoty jsou opět nejvyšší pro Severní Ameriku (77). Průměry pro západní Evropu (44) a střední a východní Evropu (52) se příliš neliší.

Na indexu pro méně závažné trestné činy je první Nizozemsko. Toto postavení lze vysvětlit v převážné míře jeho výjimečně vysokými mírami krádeží jízdních kol a záměrného poškozování automobilů (9 % resp. 10 % ročně). Mezi zeměmi s vysokými hodnotami jsou některé země ze střední a východní Evropy (Ukrajina, Česká republika, Estonsko a Ruská federace) a také Kanada, Spojené státy a Švédsko.

Ukazuje se, že Bělorusko, bývalá jugoslávská republika Makedonie, Gruzie, Chorvatsko a Maďarsko zakoušejí poměrně malé pronásledování méně závažnými trestnými činy. To platí i pro Severní Irsko a Norsko. Ve všech těchto zemích jsou krádeže jízdních kol poměrně vzácné.

Tabulka 3. Země s nejvyššími a nejvyššími hodnotami na indexu pro méně závažné trestné činy (údaje ICVS)

Méně závažná trestná činnost nízká		Méně závažná trestná činnost vysoká	
<i>Střední a východní Evropa</i>		<i>Střední a východní Evropa</i>	
Bělorusko	8	Slovensko	73
Makedonie	11	Lotyšsko	74
Gruzie	13	Ruská federace	75
Chorvatsko	14	Estonsko	80
Maďarsko	17	Česká republika	90
Albánie	30	Ukrajina	97
<i>Západ</i>		<i>Západ</i>	
Severní Irsko	4	Švédsko	72
Norsko	15	Spojené státy	76
Belgie	18	Kanada	78
Španělsko	27	Nizozemsko	99
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>		<i>Průměr západní Evropy</i>	
52		44	
<i>Průměr Severní Ameriky</i>		<i>Průměr EU</i>	
77		45	

2.6 Násilné trestné činy

Byly vytvořeny čtyři rozdílné indexy pro typy násilných trestných činů: násilné trestné činy bez následku smrti, zabití člověka, závažné trestné činy (kombinace posledně uvedených) a násilí na ženách (včetně závažných sexuálních násilných činů). Protože první tři indexy vykazují značnou korelaci (viz kapitolu 3), uvedeme pouze hodnoty pro jednotlivé země pro závažné násilné trestné činy a index násilí na ženách. Údaje o násilných činech bez následku smrti a zabití člověka jsou shrnuty níže.

Násilí bez následku smrti

Tato proměnná je založena na mírách pronásledování ICVS pro přepadení a vyhrožování a pro loupež. Severní Amerika má průměrnou hodnotu 80 a střední a východní Evropa 58. Průměrná hodnota pro západní Evropu je výrazně nižší (40).

Nejvyšší míru vykazuje Estonsko následované Spojenými státy a Ruskou federací, Bulharskem a Polskem. Mezi deseti zeměmi s nejvyššími hodnotami není žádná západoevropská země.

Nejnižší na tomto indexu jsou Rakousko a Maďarsko.

Zabití člověka

Nejvyšší hodnotu pro skupinu vykazuje střední a východní Evropa (68), těsně následovaná Severní Amerikou (64). Skupina západní Evropa vykazuje značně nižší hodnotu (35).

Míra zabití člověka je nejvyšší pro Ruskou federaci, Estonsko, Lotyšsko, Severní Irsko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Spojené státy. Průměrné hodnoty pro střední a východní Evropu (68) a Severní Ameriku (64) jsou téměř dvojnásobkem hodnoty pro západní Evropu (35). Všech deset zemi s nejnižšími hodnotami je ze západní Evropy.

Závažné násilné činy

Vyčerpávající index zabití člověka a násilí bez následku smrti vykazuje totéž seřazení jako zabití člověka, s Estonskem, Ruskou federací, Kazachstánem a Spojenými státy nahoře a západoevropskými zeměmi na dolním konci (viz tabulku 4).

Irsko vyčnívá jako země s nejnižší úrovní násilí. Ze stredoevropských a východoevropských zemí vykazuje pozoruhodně nízkou hodnotu na tomto indexu bývalá jugoslávská republika Makedonie.

Násilí na ženách

Index násilí na ženách je založen na údajích ICVS o přeapadeních a přeapadeních se sexuální motivací (znásilnění, pokusy o znásilnění a závažné sexuální obtěžování) a na úředních statistikách znásilnění. Tabulka 5 uvádí země s vysokými a nízkými hodnotami na indexu.

Země s vysokými hodnotami na indexu násilí na ženách lze rozdělit do tří hlavních skupin: stredoevropská a východoevropská (Kyrgyzstán, Kazachstán a Ruská federace), severoamerické (Spojené státy a Kanada) a severské západoevropské (Dánsko, Finsko, Německo a Švédsko). První dvě skupiny vykazují podobně vysoké hodnoty na jiných indexech násilných trestných činů. To však neplatí pro třetí skupinu. Česká republika nezapadá do žádné z těchto skupin.

Hodnoty ve čtyřech stredoevropských a východoevropských zemí s nejnižšími hodnotami jsou založeny pouze na úředních statistikách znásilnění a vyžadují další přezkoumání. Jiné země s nízkými hodnotami jsou situovány v jižní Evropě (Malta, Itálie, bývalá jugoslávská republika Makedonie, Řecko a Španělsko).

Tabulka 4. Deset zemí a nejvyšší a nejnižší hodnotou na indexu pro závažné násilné činy

Závažná násilná trestná činnost nízká		Závažná násilná trestná činnost vysoká	
<i>Střední a východní Evropa</i>		<i>Střední a východní Evropa</i>	
Makedonie	30	Ázerbájdžán	68
		Gruzie	70
		Polsko	71
		Bulharsko	71
		Kyrgyzstán	73
		Arménie	80
		Kazachstán	88
		Ruská federace	93
		Estonsko	96
<i>Západ</i>		<i>Západ</i>	
Irsko	8	Spojené státy	86
Kypr	14		
Turecko	17		
Andora	18		
Rakousko	22		
Řecko	28		
Francie	31		
švýcarsko	31		
Norsko	32		
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>		<i>64</i>	
<i>Průměr západní Evropy</i>		<i>36</i>	
<i>Průměr Severní Ameriky</i>		<i>73</i>	
<i>Průměr EU</i>		<i>40</i>	

Tabulka 5: Deset zemí s nejvyšší a nejnižší hodnotou na indexu pro násilí na ženách.

Násilí na ženách nízká		Násilí na ženách vysoká	
<i>Střední a východní Evropa</i>		<i>Střední a východní Evropa</i>	
Arménie	7	Kyrgyzstán	80
Ázerbájdžán	10	Ruská federace	83
Makedonie	21	Kazachstán	84
Polsko	25	Česká republika	90
<i>Západ</i>		<i>Západ</i>	
Turecko	5	Dánsko	74
Kypr	6	Finsko	76
Malta	15	Německo	81
Itálie	16	Švédsko	82
Řecko	22	Spojené státy	84
Španělsko	22	Kanada	90
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>		<i>Průměr střední a východní Evropy</i>	
<i>Průměr západní Evropy</i>		45	
<i>Průměr Severní Ameriky</i>		87	
<i>Průměr EU</i>		52	

2.7

Korupce

(braní úplatku vládními úředníky)

Index korupce je založen na informacích ze tří nezávislých zdrojů. Jak jsme zmínili výše, zdrojové proměnné tohoto indexu měly značnou míru vzájemné korelace. Poněkud překvapivě se zjistilo, že dokonce i seřazení ICVS pro míru korupce státních úředníků na úrovni obyčejných lidí byly ve značné korelaci se seřazením korupčních praktik pozorovaných v obchodním a průmyslovém sektoru ($r=0,86$; $n=11$; $p=0.001$) jak je provedla Transparency International. Toto zjištění napovídá, že korupce na různých úrovních společnosti je nějak ve vzájemném vztahu. Zdá se, že korupce na nejvyšších úrovních jde ruku v ruce s korupcí na úrovni obyčejných lidí.

Průměrné hodnoty pro střední a východní Evropu, Severní Ameriku a západní Evropu jsou 78, 32 a 45. Většina zemí s nejvyššími hodnotami leží ve střední a východní Evropě, s výjimkou Itálie a Řecka (viz tabulku 6).

Všechny země s nízkou úrovní korupce jsou buď v severozápadní Evropě nebo v Severní Americe.

Tabulka 6 Deset zemí s nejvyšší a nejnižší hodnotou na indexu pro korupci

Korupce nízká		Korupce vysoká	
<i>Střední a východní Evropa</i>		<i>Střední a východní Evropa</i>	
		Litva	86
		Lotyšsko	86
		Jugoslávie	87
		Bulharsko	94
		Ruská federace	95
		Gruzie	98
		Kyrgyzstán	98
<i>Západ</i>		<i>Západ</i>	
Dánsko	4	Řecko	88
Nizozemsko	6	Itálie	93
Finsko	10	Turecko	94
Island	12		
Švédsko	19		
Velká Británie	24		
Švýcarsko	24		
Norsko	25		
Kanada	31		
Spojené státy	33		
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>		<i>78</i>	
<i>Průměr západní Evropy</i>		<i>45</i>	
<i>Průměr Severní Ameriky</i>		<i>32</i>	
<i>Průměr EU</i>		<i>45</i>	

2.8 Všeobecné závěry

Spojené státy, Kanada a Česká republika se řadí mezi země s nejvyšší mírou vloupání, krádeží motorových vozidel a méně závažných trestných činů. Jiné země s poměrně vysokou mírou těchto typů trestné činnosti jsou Bulharsko, Slovensko a Estonsko.

Země s poměrně nízkou mírou majetkových trestných činů jsou Bělorusko, Švýcarsko, Norsko a bývalá jugoslávská republika Makedonie.

Závažné trestné činy se zjevně ukazují být nejrozšířenější v zemích bývalého Sovětského svazu (např. Ruská federace, Estonsko, Kyrgyzstán, Kazachstán).

Spojené státy vystupují do popředí s vysokou mírou závažných násilných činů což kontrastuje se značně nižší mírou v Kanadě a v západoevropských zemích.

Země s nízkou úrovní násilných činů nacházíme v západní Evropě. Ukazuje se, že i Maďarsko a bývalá jugoslávská republika Makedonie mají poměrně nízkou míru násilných činů.

Míra násilí na ženách vykazuje nejvyšší tendenci v zemích bývalého Sovětského svazu. Spojené státy, Kanada a severské země západní Evropy rovněž vykazují vysoké hodnoty na indexu pro násilí na ženách. Tyto posledně zmiňované hodnoty by však mohly být snadno produktem vyšší míry vnímání tohoto typu trestné činnosti ve společnostech s největší vyvážeností pohlaví. Touto otázkou se budeme dále zabývat v bodě 3.1.4.

Vyšší míry zjevné korupce se ukazují být soustředěny ve střední a východní Evropě a v jižní Evropě.

V příští kapitole budou hodnoty na indexech kriminality pro jednotlivé země vztaženy na hospodářské, společenské a kulturní faktory.

3 Rozhodující činitele kriminality

Jan J. M. van Dijk

3.1 Úvod

3.1.1 Používání srovnávacích studií

Již od průkopnických prací belgického statistika Queteleta (1796-1874) si kriminologičtí badatelé všimají, že míry zaznamenaných, trestných činů se mění mezi zeměmi souhlasným způsobem. Rok za rokem vykazují jisté země vyšší míru kriminality než jiné. Generace kriminologů hledají charakteristické rysy společností, které jsou spojovány s vysokou (nebo nízkou) mírou kriminality. Podle stoupenců tak zvané francouzské školy zastánců teorie o převažujícím vlivu prostředí na výchovu jedince v devatenáctém století jsou významnými korelátory kriminality urbanizace, chudoba a vysoké průměrné teploty. Na přelomu století tvrdil holandský kriminolog Bonger, vycházející z empirických studií prováděných

von Mayrem a dalšími, že v ekonomikách s volným trhem je společenskohospodářské strádání jediným nejzávažnějším rozhodujícím činitelem kriminality.

V poválečné éře se již statistiky úředně zaznamenaných trestných činů nepokládaly za důvěryhodnou míru kriminality. Ukázalo se, že soudní a policejní statistiky jsou značně ovlivňovány vzorci ohlašování ze strany veřejnosti a rozhodováním policie a soudů. Protože statistiky trestné činnosti neobrážely skutečný rozsah nebo trendy kriminality, ztrácela většina kriminologů zájem o porovnávání statistik zaznamenaných trestných činů mezi jednotlivými zeměmi. Srovnávací kriminologie v tradici Queteleta a Bongera prošla obdobím stagnace a úpadku.

Jako ilustrace k tomu poslouží, že se k policejním statistikám zaznamenaných trestných činů přistupovalo v předchozích publikacích HEUNI o průzkumech Spojených národů jako k ukazatelům pracovního vytížení policie nebo vstupu do systému trestní spravedlnosti spíše než že by se pokládaly za míru rozsahu kriminality (Kangaspunta, 1995a). Takováto situace snad mohla snížit relevantnost kriminologie pro osoby utvářející politiku.

V kapitole 2 byla popsána situace v oblasti kriminality v zemích Evropy a Severní Ameriky na základě indexů pro různé typy trestných činů. Při vytváření těchto indexů kriminality se zjištění Mezinárodního průzkumu obětí kriminality doplňovala výběrem úředních statistik o zaznamenaných trestných činech. Třebaže tyto indexy kriminality nelze pokládat za přesná měřítka trestných činů spáchaných v jednotlivých zemích, mohou být podle našeho úsudku používána s důvěrou pro hrubé porovnávání úrovně kriminality v jednotlivých zemích.

Prezentace těchto popisných statistik o kriminalitě na makroúrovni vyvolává otázku, jak lze vysvětlovat rozdíly v úrovni kriminality v jednotlivých zemích. Proč je například závažná násilná kriminalita rozšířenější v několika středoevropských a východoevropských zemích a ve Spojených státech než v zemích EU a v Kanadě? Odpovědi na takovéto základní otázky o seřazení zemí v pojmech kriminality mohou pomoci osobám utvářejícím politiku dát si problémy kriminality ve své zemi do náležité perspektivy. Výjimečné problémy v oblasti kriminality mohou být přinejmenším zčásti určovány autonomními strukturálními charakteristikami společností, které jsou mimo bezprostřední sféru vlivu osob utvářejících politiku odpovědných za systém trestní spravedlnosti. V takovémto případě mohou problémy v oblasti kriminality v dané zemi vyžadovat v první řadě širokou škálu preventivních politických přístupů. V jiných zemích může být situace taková, že není po ruce žádné zřejmé kriminologické vysvětlení existujících problémů v oblasti kriminality a mohlo by se doporučit kritické přehodnocení politik boje proti kriminalitě.

Ačkoliv jsou naše rozборы rozhodujících činitelů kriminality převážně průzkumné, jsou řízeny teoretickým pohledem, který sdružuje pohledy ze současných kriminologických teorií o příčinách kriminality. Úroveň kriminality v jednotlivých zemích bude interpretována jako společenský výsledek konvergence dostatečného počtu motivovaných pachatelů, poměrně slabých mechanismů společenské kontroly a přítomnosti vhodných cílů trestné činnosti v jednotlivých zemích (Cohen a Felson, 1979; Van Dijk, 1994a, 1994b). Podle tohoto úhlu pohledu je úroveň kriminality ve společnostech určována souhrou motivačních faktorů na jedné straně a faktorů příležitosti na druhé straně.

Motivační faktory lze vidět jako rozhodující činitele *na straně poptávky trhu*

kriminality v dané zemi. Podle míry v jaké v dané zemi převládají motivační faktory tam bude více potenciálních pachatelů hledajících příležitosti k páčání trestných činů. Strukturální charakteristiky, které poskytují schůdné příležitosti k trestné činnosti, lze vidět jako *stranu nabídky na trhu kriminality*. Vlastníci drahých automobilů a jiného luxusního spotřebního zboží jsou zdráhavými poskytovateli příležitostí k trestné činnosti. V zemích, kde je hojnost vhodných cílů trestné činnosti a snížená úroveň společenské kontroly, je více potenciálních obětí trestné činnosti.

Podle tohoto teoretického pohledu má zámožnost dvojí dopad na úroveň kriminality. V zámožnějších zemích je menší poptávka po zločinu. Důležité motivační faktory jako jsou rozdíly v příjmech, nespokojenost s příjmem a nezaměstnanost, abychom uvedli několik příkladů, bývají v zámožnějších zemích nižší. Jestliže se zvýší úroveň zámožnosti - a jestliže není nově získané bohatství rozděleno příliš nerovnoměrně - společenství motivovaných pachatelů v dané zemi se stane méně početným. Tento trend bude přispívat ke snižování úrovně kriminality. Zámožnost je současně spojena s vlastnictvím spotřebního zboží, které je možné poměrně snadno ukradnout, a také se společenštějším způsobem života, který zvyšuje vystavení kriminálnímu pronásledování cizími osobami. Vyšší prosperita podporuje vyšší míru forem kriminality využívajících příležitosti. Zámožnost tedy působí jak jako důležitý omezující faktor pro jisté formy trestné činnosti, tak i jako katalyzátor jiných forem.

Z této interakcionistické perspektivy vyplývá, že neexistují přímé, lineární vztahy mezi zámožností a kriminalitou. Dynamika kriminality na makroúrovni je dále komplikována zvýšeným používáním (propracovaných) bezpečnostních opatření potenciálními oběťmi v zámožnějších zemích s vysokou kriminalitou. Používání těchto opatření omezuje příležitosti k trestné činnosti a funguje tedy jako záporná smyčka zpětné vazby pro jisté typy majetkových trestných činů.

Výše popsáný interakcionistický model se ukázal být užitečný při předchozích rozbořech údajů ICVS (Van Dijk, 1994a; Mayhew, Van Dijk, 1997). Zjistilo se, že násilné trestné činy jsou nanejvýš silně spojeny s ukazateli chudoby, společenské nerovnosti a nespokojenosti s příjmem. U majetkových trestných činů se zjistilo, že jsou ve vztahu k několika faktory příležitosti specifickými pro trestnou činnost, které jsou více rozšířené v zámožných zemích. Souhrnně lze říci, že násilné trestné činy jsou podle našich zjištění hnány chudobou, zatímco formy majetkových trestných činů jsou převážně vyvolávány příležitostmi. Mnohé formy trestné činnosti jsou běžnější v zemích ve kterých žije velká část obyvatelstva ve velkých městech. (Je tomu tak pravděpodobně proto, že mnohé formy neformální společenské kontroly bývají v městském prostředí slabší.)

Vyzkoušíme, zda se tento model může rovněž používat pro rozbořování korelátů indexů kriminality, indexů, které jsou založeny na kombinaci policejních statistik, údajů ICVS a jiných údajů. Předchozí práce se zabývaly makrokorelátami kriminality ve světě (Van Dijk, 1994a; Van Dijk, 1998a) nebo mezi malou skupinou industrializovaných zemí (Mayhew, Van Dijk, 1997). Výsledky nynějšího rozbořování průmyslově vyspělých zemí a zemí ve fázi přechodu nepřinesou nutně stejné výsledky. Jestliže však je úhel pohledu platný, hlavní výsledky by se měly přinejmenším podobat výsledkům zjištěným při dřívějších rozbořováních.

3.1.2 Popis souboru údajů

Jak bylo vysvětleno v předchozí kapitole, předkládaná práce shromažďuje a používá údaje o kriminalitě pro čtyřicet západoevropských, středoevropských a východoevropských zemí a rovněž pro Kanadu a Spojené státy. Tyto statistiky trestné činnosti se braly z různých zdrojů. Byla vypracována kalkulační tabulka (známá skupině odborníků jako "Kriminalistický průvodce" HEUNI), která obsahuje míry pronásledování ICVS pro země, městské a venkovské oblasti a míry zaznamenaných trestných činů jak byly nashromážděny během pátého průzkumu Spojených národů pokrývajícího rok 1994, a jiné zdroje údajů.⁴ Za použití kombinace údajů z těchto různých zdrojů se vytvořilo několik indexů typů kriminality, jak se vysvětluje v bodech 1.5 a 1.6: násilné činy bez následku smrti (přepadení a loupeže), zabití člověka, závažné násilné činy (kombinace prvních dvou), vloupání, násilí na ženách (násilí se sexuální motivací, přepadení), trestné činy týkající se vozidel (krádeže automobilů a z automobilů), korupce a méně závažné trestné činy (např. krádež jízdního kola, krádež motocyklu, okradení osob bez přímého kontaktu s okradeným, poškození automobilů, nenásilné sexuální incidenty a vyhrožování). Přehled hodnot na těchto indexech pro jednotlivé země byl uveden v kapitole 2.

Ukazatel násilí na ženách je založen jak na policejních statistikách zaznamenaných znásilnění tak i na údajích ICVS o sexuálních a nesexuálních napadeních žen. K indexům kriminality je přidán index uplácení/korupce. Zde byly použitými proměnnými míra korupce státních úředníků na úrovni obyčejných lidí podle ICVS a seřazení korupce státních úředníků v souvislosti s obchodními transakcemi podle seřazení Transparency International a studie Světová konkurenceschopnost z roku 1997 (založená na průzkumu mezi podnikateli).

Nově sestavené indexy pokrývají širší rozmezí trestných činů než se obrází v ICVS. Zejména jsou lépe představeny závažné násilné trestné činy, protože jsou zahrnuty údaje policie o zaznamenaných zabití lidí a znásilněních. Totéž platí o závažnějších formách korupce. Ukazatele méně závažných trestných činů a násilí bez následku smrti jsou založeny výlučně na údajích ICVS, protože nejsou k dispozici věrohodné policejní statistiky o těchto typech trestné činnosti.

"Kriminalistický průvodce" HEUNI obsahuje výběr kriminologicky relevantních společenských ukazatelů. Některé z těchto společenských ukazatelů jsou také založeny na položkách z ICVS (např. držení jednoručních střelných zbraní, vzorce trávení volného času, nezaměstnanost, věková struktura, typy obydlí, používání opatření proti vloupání, vlastnictví automobilů a vlastnictví jízdních kol). Jiné položky, jako například HDP na jednoho obyvatele, dosažené vzdělání žen a urbanizace se braly ze souborů údajů Spojených národů, Světové banky, UNESCO a Světových trendů u nápojů⁵.

3.1.3 Motivační faktory

Podle běžných kriminologických teorií jsou závažné trestné činy ve vztahu k hospodářskému a/nebo společenskému strádání či nerovnostem v tomto směru (tak zvané teorie napětí). Při předchozích rozborech údajů ICVS se vztahy rozebíraly na základě velkého souboru společenskohospodářských ukazatelů a úrovní pronásledování. Zjistilo se, že úroveň závažných trestných činů těsně souvisí s několika ukazateli nerovnosti, chudoby a/nebo

---

⁴ Viz dodatek A.

⁵ Viz dodatek A.

společenskohospodářského strádání. Úroveň kriminality má tendenci být vyšší v zemích, kde je nižší HDP na jednoho obyvatele a kde je více mladých lidí nespokojených se svým příjmem a/nebo kde je více nezaměstnaných. Rozbory globálních údajů při několika znacích ukázaly, že nejdůležitějším prediktorem vysoké kriminality je procento obyvatelstva tvořené mladými osobami mužského pohlaví mezi 16 a 26 lety, které jsou nespokojené se svým příjmem a/nebo bez zaměstnání. Rozbory našeho souboru údajů potvrdily, že tato proměnná je nanejvýš jasně ve vztahu k některým z indexů kriminality. Nerovnost příjmů se zdá být pro studium kriminality napříč zeměmi méně relevantní.^{6 7} Procento mladých osob mužského pohlaví, které jsou nespokojené a/nebo nezaměstnané, je určováno podílem mladých osob mužského pohlaví na populaci dané země jakož i subjektivní a objektivní společenskohospodářskou situací této skupiny. Toto měřítko se bude používat jako ukazatel kriminologicky relevantního "napětí". Naše míra napětí obráží velikost společenství lidí v zemi pro které by mohla být trestná činnost hospodářsky nebo psychologicky prospěšná a pro které je účast na trestné činnosti schůdnou možností.⁸ Hodnoty tohoto faktoru pro jednotlivé země se budou používat jako prvořadý ukazatel kriminální motivace (poptávky). Země s nejvyšší hodnotou pro tento faktor jsou Gruzie, Kyrgyzstán, Rumunsko, Ruská federace a Litva. Podle naší hypotézy prožívá poměrně velká část obyvatelstva v těchto zemích kriminogenní "napětí". Rozbory také zahrnují dva ukazatele spotřeby alkoholu (spotřeba piva a spotřeba tvrdého alkoholu). Jejich zahrnutí byla založeno na předpokladu, že spotřeba alkoholu by mohla být jedním z rozhodujících činitelů u násilných trestných činů.

3.1.4 Vyváženost pohlaví a násilí na ženách

Nepříliš rozsáhlý empirický výzkum se zatím prováděl na makroúrovni rozhodujících činitelů násilí na ženách (sexuální násilí a nesexuální násilí). V předchozích studiích ICVS používajících globální údaje se zjistilo, že násilí na ženách je spojeno na makroúrovni s vysokým rozšířením napětí mezi mladými muži a s nízkým průměrným společenským postavením žen (Van Dijk, 1998a). Posledně uvedené zjištění potvrzuje běžnou feministickou teorii, že ženy s nízkým společenským postavením jsou více ohroženy násilnými napadeními muži. Míry ICVS pro násilí na ženách byly například výjimečně vysoké v některých rozvojových zemích (například v Brazílii a Jižní Africe). Dílčí rozbor však ukázal, že v průmyslově vyspělých zemích je násilí na ženách v pozitivním vztahu s rozvodovostí. Rozvodovost je zase v pozitivním vztahu ke společenskému postavení žen. Míry násilí na ženách jsou pak poměrně vysoké jak v některých zemích s nejmenším vyvážením pohlaví, tak i v některých zemích s největší mírou vyváženosti práv a příležitostí pohlaví. Jeden výklad tohoto paradoxního zjištění spočívá v tom, že v některých z těchto posledně uvedených

⁶ "Kriminalistický průvodce" obsahuje ukazatel nerovnosti příjmů, založený na poměru mezi příjmem horních dvaceti procent a dolních dvaceti procent. Nerovnost příjmů je v nepřímém vztahu k zámožnosti: v zámožnějších zemích je poměr nižší ($r = .50$; $n = 28$; $p = .05$). Není v signifikantním vztahu k našemu ukazateli napětí.

⁷ Míra nezaměstnaných mladých osob mužského pohlaví má vysokou korelaci s mírou mladých osob mužského pohlaví, které jsou buď nespokojené nebo nezaměstnané ($r = .93$; $n = 36$; $p = 0.000$).

⁸ Jak bylo poznamenáno v bodě 1.3, údaje nashromážděné pátým průzkumem Spojených národů se zaměřují na tak zvanou "tradiční" kriminalitu a ne například na hospodářskou kriminalitu. Skupina odborníků si samozřejmě uvědomuje, že společenství lidí, kteří mají příležitost a motivaci zapojovat se do hospodářské kriminality a jiných "moderních" trestných činností, se může značně lišit od společenství lidí s příležitostí a motivací páchat majetkové trestné činy a násilné trestné činy.

zemí se napětí související s nově získaným společenským postavením žen projevuje vyšší mírou násilí mužů na ženách. Alternativní interpretace je taková, že pozitivní vztah mezi vysokým společenským postavením žen a vysokou mírou násilí na ženách je způsoben zvýšenou citlivostí na násilí ze strany mužů mezi ženami v zemích s větší vyvážeností pohlaví (Kangaspunta, 1997). Příklady zemí, které vykazují tento shluk charakteristik (vysoká zámožnost, vysoké společenské postavení žen a vysoká míra násilí na ženách) jsou Spojené státy, Kanada, Finsko a Nový Zéland (nezahrnutý do tohoto rozboru).

Jestliže je správná posledně uvedená interpretace, znamenalo by to, že poměrování násilí na ženách napříč kulturami je komplikováno rozdílnými odpověďmi na standardizované otázky v průzkumu násilí na ženách ke kterému dochází v domácnostech. Právě v zemích, kde mají ženy vysoké společenské postavení a kde se předpokládá, že násilí v domácnostech je méně rozšířené, budou ženy mezi respondenty pravděpodobněji označovat násilné jednání ze strany manželů a jiných partnerů za trestné. V tomto případě by mohl být pozitivní vztah mezi společenským postavením žen a násilím na ženách produktem metody měření.

Aby se dále prozkoumával vztah mezi vyvážeností pohlaví a násilím na ženách v souboru průmyslově vyspělých zemí zahrnutých do této zprávy, byly do rozboru zahrnuty ukazatele dosaženého stupně vzdělání žen a rozvodovosti.

3.1.5 Faktory příležitosti

Podle teorie příležitosti je úroveň kriminality určována rovněž přítomností vhodných cílů trestné činnosti a rozsahem neformální společenské kontroly. Dobře doloženými příklady jsou vztahy mezi vlastnictvím vozidel a trestnými činy týkajícími se vozidel. V některých studiích se také ukazovalo, že typy trestných činů jsou ve vztahu ke vzorcům běžných činností jako jsou vzorce trávení volného času v přírodě a zaměstnanost žen. Do rozborů byly zahrnuty známé rizikové faktory jako jsou četnost cest do přírody za účelem zotavení, obydlení s jedním obyvatelem (domácnosti s jednou osobou), složení bytového fondu (činžovní domy nebo samostatné domky) a míry vlastnictví motorových vozidel, motocyklů a jízdních kol.

Aby se snížil počet relevantních proměnných, byla vytvořena jedna celková stupnice pro příležitosti k trestné činnosti. Tato celková stupnice příležitosti byla založena na třech typech vlastnictví vozidel, četnosti návštěv přírody, podílu domácností s jednou osobou a procentu žen s placeným zaměstnáním. Těchto šest zdrojových proměnných je v silném vzájemném vztahu. Rozbor faktorů dává první faktor vysvětlující 50 % rozptylu. Hodnoty u tohoto faktoru příležitosti pro jednotlivé země byly vloženy do "Kriminalistického průvodce" HEUNI jako vyčerpávající ukazatel příležitosti k trestné činnosti. Pět zemí s nejvyššími hodnotami tvořily Norsko, Německo, Švédsko, Spojené státy a Nizozemsko. V tomto seskupení zemí je "nabídka" příležitosti k trestné činnosti jasně nejvyšší. Podle naší hypotézy budou oportunistické formy trestné činnosti rozšířenější následkem existujících struktur příležitostí.

Do rozborů byly také zahrnuty rozšíření držení jednoručních střelných zbraní - možný usnadňující prvek pro násilné trestné činy - a rozšíření používání prostředků proti vloupání (např. poplachových zařízení proti vloupání).

3.1.6 Urbanizace

Předpokládá se, že urbanizace a modernizace jsou spojeny s vyšší kriminalitou následkem nižší míry společenské kontroly (Shelley, 1981). V předchozích rozbořech údajů ICVS byla úroveň pronásledování trestnou činností v silném vztahu k podílu obyvatelstva žijícího ve velkém městě. Informace o této charakteristice byly založeny na otázce v průzkumu na velikost domovského města respondenta. V některých případech nejsou jasné úřední hranice města respondenta. Údaje ICVS o urbanizaci jsou mírou urbanizace jako ji vnímají respondenti. Protože údaje ICVS o stupni urbanizace v jednotlivých zemích jsou k dispozici pouze pro dvacet zemí, používaly se pro shromažďování údajů o této proměnné jiné zdroje. Údaje o urbanizaci převzaté z Kompendia Spojených národů o lidských sídlech byly vloženy do "Kriminalistického průvodce". Tyto údaje odrážejí podíl obyvatelstva v jednotlivých zemích žijících v sídlech s 20 000 a více obyvateli. Tato míra nebyla v jasné korelaci s údaji ICVS o podílu obyvatelstva žijícího v městech se 100 000 nebo více obyvateli. Při rozbořech jsme používali míru urbanizace podle Spojených národů.

3.2 Výsledky rozborů⁹

3.2.1 Zámožnost a kriminogenní faktory

Jako první krok v rozboru jsme se zaměřili na vztah mezi ZÁMOŽNOSTÍ (HDP na jednoho obyvatele) a různé faktory motivace a příležitosti. Výsledky dávají jasný obraz. ZÁMOŽNOST má silně převrácený vztah k našemu ukazateli NAPĚTÍ mezi mladými muži ($r=.84$; $n=33$; $p=000$). V zámožnějších zemích vyjadřuje mnohem méně mladých mužů nespokojenost se svým příjmem a/nebo je jich mnohem méně bez zaměstnání. V souladu s naší hypotézou existuje v zámožnějších zemích menší "poptávka po kriminalitě".

Spotřeba tvrdého ALKOHOLU je rovněž v obráceném vztahu k zámožnosti ($r=.42$; $n=28$; $p=.05$). Rozsah spotřeby je nejvyšší v nejméně zámožných zemích, zejména v některých východoevropských zemích. Vysoká spotřeba tvrdého alkoholu je tradičně spojena se společenskohospodářským strádáním. Ukazatel "napětí" je v silném vztahu k míře spotřeby tvrdého alkoholu ($r=.61$; $n=22$; $p=.002$).

V našem souboru zemí nejvíce převládá toto seskupení motivačních faktorů ve středoevropských a východoevropských zemích s hospodářstvím ve fázi přechodu.

Zámožnost je naopak v pozitivním vztahu ke společenskému (nedomáckému) ŽIVOTNÍMU STYLU ($r=+.68$; $n=32$; $p=.000$), míře vlastnictví motorových VOZIDEL ($r=.69$; $n=28$; $p=.000$), vlastnictví JÍZDNÍCH KOL ($r=.41$; $n=28$; $p=.002$), dosaženému vzdělání žen ($r=.63$; $n=35$; $p=.000$), podílu rozvedených ($r=.52$; $n=30$; $p=.005$), podílu DOMKŮ ($r=.63$; $n=32$; $p=.000$) a podílu POPLACHOVÝCH ZAŘÍZENÍ proti vloupání ($r=.58$; $n=32$; $p=.001$). Tyto výsledky potvrzují hypotézu, že zámožnost je spojena s přítomností několika známých rizikových faktorů majetkové kriminality (vysoká četnost návštěv mimo domov, vysoká míra rozšíření vlastnictví vozidel a vysoký podíl lidí žijících v osaměle stojících, snadno přístupných domech). Pro vyvážení svého zvýšeného

⁹ V důsledku chybějících hodnot pro jisté proměnné se počet případů pro jednotlivé rozbořky liší.

vystavení jako obyvatelé domů budou potenciální oběti v těchto zemích s větší pravděpodobností používat propracovaná opatření na vlastní ochranu v podobě technických prostředků.

Stupeň dosaženého vzdělání žen lze pokládat za míru společenského postavení žen (VYVÁŽENOST POHLAVÍ). Tato míra je ve značné korelaci se zámožností. V zámožnějších zemích je společenské postavení žen silnější. Dosažené vzdělání žen má také silnou korelaci s rozvodovostí.

Jak bylo řečeno, byla vypracována stupnice, která kombinuje šest různých prvků vysokého vystavení trestné činnosti. Tento vyčerpávající ukazatel příležitosti k trestné činnosti je v silném pozitivním vztahu k zámožnosti ($r=.80$; $n=29$; $p=.000$). Potvrzuje se rovněž hypotéza, že zámožnost zvyšuje "nabídku příležitostí ke kriminalitě".

Urbanizace, jak je měřena Spojenými národy, je u našeho souboru zemí ve vztahu k zámožnosti ($r=+.57$; $n=49$; $p=.000$). Je v obráceném vztahu k napětí ($r=-.46$). Urbanizace je ve slabém vztahu ke společenštějšímu životnímu stylu ($r=.36$) a v silnějším k vlastnictví automobilů ($r=-.54$). Držení střelných zbraní není ve vztahu k naší míře urbanizace.

V Evropě a Severní Americe se u lidí žijících ve více urbanizovaných zemích projevuje tendence větší zámožnosti, společenštějšího životního stylu a používání automobilů jako hlavního dopravního prostředku.

Zámožnost se jeví jako faktor, který je ve vztahu k mnoha významným kriminogenním faktorům. Tabulka 7 ukazuje korelaci mezi ZÁMOŽNOSTÍ (HDP na jednoho obyvatele) a ukazateli nejvíce relevantních faktorů motivace a příležitosti.

Celkem vzato potvrzují výsledky náhled, že zámožnost má dvojí dopad na (kriminologickou) napadnutelnost zemí. Na jedné straně je společenství potenciálních pachatelů - sestávající z mladých mužů odsunutých na okraj společnosti a/nebo nespokojených - v zámožnějších zemích západní Evropy a Severní Ameriky značně menší. V zemích ve fázi přechodu existuje, relativně řečeno, více potenciálních pachatelů. V těchto zemích je rovněž vyšší spotřeba tvrdého alkoholu. Nadměrné požívání tvrdého alkoholu by mohlo přispívat k vyšším úrovním násilných trestných činů.

Tabulka 7. Korelace mezi zámožností a výběrem motivačních faktorů a faktorů příležitosti; Pearsonovy koeficienty korelace (r).

	ZÁMOŽNOST
NAPĚTÍ	-.87 (9) P=0.000
ALKOHOL	-.41 (27) P=0.032
ŽIVOTNÍ STYL	+.69 (29) P=0.000
AUTOMOBILY	+.67 (29) P=0.000
JÍZDNÍ KOLA	+.39 (29) P=0,038
VYVÁŽENOST POHLAVÍ	+.50 (36) P=0.002
DOMY	+.64 (28) P=0.000
POPLACHOVÁ ZAŘÍZENÍ	+.61 (29) P=0.000
URBANIZACE	+.58 (49) P=0.000

Na druhé straně vykazují zámožnější země několik charakteristických vlastností, které je činí napadnutelnějšími pro jisté typy trestné činnosti, zejména pro trestné činy krádeže a vloupání. V těchto zemích může být méně lidí motivovaných k páchání trestných činů, avšak tato výhoda je vyrovnávána hojným výskytem příležitostí dostávat se snadno k penězům pácháním trestných činů v anonymním městském prostředí. V pojmech příležitostí k trestné činnosti jsou zámožnější země Severní Ameriky a západní Evropy jasně ohroženější než země s hospodářstvím ve fázi přechodu.

3.2.2 Vzorce kriminality

Konečným cílem rozboru je prozkoumat statistické vztahy mezi faktory motivace a příležitosti popsány výše a úrovní kriminality v jednotlivých zemích. Abychom mohli prozkoumávat vztahy mezi různými typy kriminality, zaměřili jsme se nejprve na korelace mezi osmi indexy kriminality. Celkový přehled umožňuje tabulka 8.

Výsledky ukazují, že tři ukazatele násilné trestné činnosti mají silnou vzájemnou korelaci. Korelace mezi ukazatelem zabití lidí a ukazatelem závažných násilných činů je téměř dokonalá. Ukazatel závažných násilných činů je, jak bylo

vysvětleno, založen na kombinaci ukazatelů zabití člověka a ukazatelů ICVS pro přepadení a loupeže. Korelace s ukazatelem zabití člověka je mírně silná. Korelace s ukazatelem závažných násilných činů je velmi silná. Protože je index závažných násilných činů tak silně spojený s oběma zbylými indexy násilí, omezily se další rozborů na tento index.

Tabulka 8. Korelační matice hodnot jednotlivých zemí pro osm různých ukazatelů trestné činnosti.

	zabití	násilí bez usmrce-ní	závažné násilné činy	méně závažné trestné činy	vloupání	násilí na ženách	trestné činy týkající se vozidel	korupce
zabití		.3380 (34) p=.051	.8554 (47) p=.000	-.0731 (34) p=.681	.0211 (39) p=.220	.2119 (42) p=.178	-.1038 (43) p=.508	.3596 (41) p=.022
násilí bez usmrce-ní			.8298 (36) p=.000	.5855 (36) p=.000	.5003 (36) p=.002	.3618 (36) p=.030	.2963 (36) p=.079	.1708 (36) p=.319
závažné násilné činy				.3965 (36) p=.017	.3161 (41) p=.044	.3419 (44) p=.023	.0782 (45) p=.610	.2956 (43) p=.054
méně závažné trestné činy					.3997 (36) p=.016	.4992 (36) p=.002	.2419 (36) p=.155	-.1059 (36) p=.539
vloupání						.3086 (41) p=.050	.5459 (40) p=.000	.1712 (37) p=.311
násilí na ženách							.1054 (42) p=.050	-.3654 (39) p=.022
trestné činy týkající se vozidel								-.0766 (43) p=.625

Index násilí na ženách nemá vztah k indexu zabití člověka. Má slabou souvislost s oběma zbylými indexy násilných trestných činů. Tyto výsledky potvrzují, že míra rozšíření násilí na ženách neobráží nutně úroveň násilných trestných činů všeobecně. Je třeba samostatný rozbor společenských korelátů násilí na ženách.

Index zabití člověka nemá souvislost s méně závažnými trestnými činy, vloupáními nebo trestnými činy týkajícími se vozidel. Ostatní indexy násilí mají (slabou) souvislost s drobnými krádežemi a vloupáními.

Ukazatel méně závažných trestných činů má dosti silnou souvislost s vloupáními a, což je poněkud překvapující, s indexem násilí na ženách.

Vloupání mají nejsilnější souvislost s trestnými činy týkajícími se vozidel. Mají také slabou souvislost s většinou jiných typů trestné činnosti. Toto zjištění je ve shodě s předchozími výsledky, které ukázaly, že z globálního pohledu jsou míry vloupání nejlepšími prediktory celkové úrovně kriminality (Van Dijk, Van Kesteren, 1996).

Korupce má slabou souvislost se závažnými násilnými činy.

Jako závěr lze uvést, že ukazatele násilí spolu silně souvisejí. Násilí na ženách však nemá jasnou souvislost s těmito ostatními formami násilí. Míry méně závažné trestné činnosti a trestné činnosti týkající se vozidel mají slabou a nedůslednou souvislost s indexem násilných trestných činů. Tyto výsledky ukazují, že země, které trpí vysokou úrovní násilných činů nezakoušejí nutně vždy také vysokou míru majetkových trestných činů a naopak. Vysoká míra vloupání se zdá jít ruku v ruce s vysokou mírou trestných činů týkajících se vozidel. Násilí na ženách a korupce vykazují málo jasných souvislostí s jinými typy trestné činnosti a zdají se být nezávislými jevy.

3.2.3 Koreláty kriminality

Aby se prozkoumávaly rozhodující činitele kriminality, vypočítávaly se jednoduché korelace mezi klíčovými faktory motivace a příležitosti a ukazateli kriminality.

Násilné trestné činy

Aby se snížil počet rozborů, omezil se rozbor násilné trestné činnosti, jak bylo uvedeno, na index závažných násilných trestných činů. Závažná násilná kriminalita má silnou souvislost s obecným rozšířením napětí ($r=.57$; $n=36$; $p=.000$). Protože se zjistilo, že napětí má obrácenou souvislost se zámožností, plyne z toho, že závažná násilná kriminalita má obrácenou souvislost se zámožností ($r=.45$; $n=45$; $p=.002$).

Míra závažné násilné trestné činnosti pro jednotlivé země byla také v pozitivní souvislosti se spotřebou tvrdého alkoholu ($r=.49$; $n=28$; $p=.01$).

Předchozí rozbor globálních údajů ICVS ukázaly, že úroveň násilné trestné činnosti souvisí, nezávisle na jiných faktorech, s držením jednoručních střelných zbraní (Van Dijk, 1998a). V tomto našem souboru údajů se nezjistila signifikantní korelace mezi držením střelných zbraní a indexem závažné násilné trestné činnosti ($r=+.21$; $n=36$; $p=.20$).

Pro zjišťování poměrné síly různých vztahů se prováděly vícenásobné regresní rozborů. Regresní rozborů ukázaly, že napětí je nejdůležitějším prediktorem závažné násilné trestné činnosti (vícenásobný součinitel regrese.57). Druhou

proměnnou zvolenou v rovnici je nerovnost příjmů. Vícenásobný součinitel regrese je mírně zvýšen začleněním druhé proměnné ($r=.67$). To znamená, že 45% rozptylu úrovně závažné násilné trestné činnosti je vysvětleno těmito dvěma proměnnými. Jestliže se z rozboru vyloučí proměnná napětí, je dalším nejdůležitějším prediktorem spotřeba tvrdého alkoholu. Výsledky pro zabití člověka jsou podobné.

Výsledky potvrzují, že násilná trestná činnost je rozšířenější v méně zámožných zemích, kde je více mladých mužů, kteří pocítují "napětí" a kde je vysoká spotřeba tvrdého alkoholu. V případě závažných násilných činů může hrát jistou úlohu i nerovnost příjmů. Úloha držení střelných zbraní se nezdá vysvětlovat rozdíly v úrovni násilí v tomto konkrétním souboru zemí. Korelace je pozitivní, avšak nedosahuje statistické signifikance.

Vloupání, méně závažné trestné činy, trestné činy týkající se vozidel

Vloupání nesouvisejí signifikantně s kterýmkoliv se zahrnutých ukazatelů. Korelace s podílem obyvatel žijících v domcích není signifikantní ($r=+.25$; $n=35$; $p=-.14$). Jestliže se rozbor omezí na země západní Evropy a Severní Ameriky, má podíl osob žijících v domcích silnou korelaci s indexem vloupání ($r=.70$; $n=17$; $p=.002$). V západní Evropě a Severní Americe zakoušejí země, kde žije velká část obyvatel v činžovních domech spíše než v dvojdomcích nebo domcích, méně vloupání.

Vztah mezi typy obydlí a mírou vloupání v Severní Americe a západní Evropě je pravděpodobně zeslaben silným pozitivním vztahem mezi podílem lidí žijících v domcích a používáním poplachových zařízení proti vloupání apod. ($r=.81$; $n=35$; $p=.000$). Jestliže by nebyla poplachová zařízení proti vloupání tak rozšířená v zemích s mnoha domky, byl by vztah mezi faktorem "podíl osob žijících v činžovních domech" a vloupáními pravděpodobně silnější. Ve střeoevropských a východoevropských zemích nemá míra vloupání souvislost s typem obydlí. Ve většině těchto zemí je bydlení v činžovních domech v městských oblastech normou.

Míra méně závažných trestných činů nesouvisí signifikantně s vlastnictvím jízdních kol ($r=.25$; $n=36$; $p=.15$). Jak lze očekávat, souvisí míra trestných činů týkajících se vozidel s vlastnictvím automobilů ($r=.49$; $n=36$; $p=.003$). Tento typ trestné činnosti souvisí pozitivně se zámožností a převráceně s podílem lidí žijících v činžovních domech. Míra trestných činů týkajících se vozidel rovněž souvisí se stupněm urbanizace ($r=.55$; $n=43$; $p=0.000$).

Regresní rozbor potvrzují, že zmíněné nezávislé proměnné (bydlení v činžovních domech, vlastnictví automobilů a vlastnictví jízdních kol) jsou nejdůležitějšími prediktory uvedených tří typů majtkové trestné činnosti.

Násilí na ženách

Míra násilí na ženách vykazuje vzorec korelací, který je nesnadné interpretovat. Hodnoty pro jednotlivé země na indexu pro tento typ kriminality vykazují pozitivní souvislosti s měřítkem dosažené míry vzdělání žen podle UNESCO ($r=.39$; $n=33$; $p=0,8$) a s podílem rozvedených osob ($r=.43$; $n=33$; $p=.01$). Hodnoty pro jednotlivé země rovněž jasně souvisejí s vlastnictvím jízdních kol. Vysoké míry vlastnictví jízdních kol se zjišťují převážně v zámožnějších západoevropských zemích, kde bývá větší vyváženost pohlaví. Závěr tedy je, že

index násilí na ženách pozitivně souvisí s ukazateli vyváženosti (rovné příležitosti) pohlaví.

Jak již bylo řečeno, v rozbořech globálních údajů ICVS souviselo společenské postavení žen převráceně s násilím na ženách. Tyto naše současné údaje se zdají tomuto výsledku odporovat. V předchozí studii ICVS se však také zjistilo, že ve vysoce průmyslových zemích jsou míry násilí na ženách vyšší v těch zemích, kde mají ženy vyšší postavení. Výsledky tohoto našeho rozboru korelátů obsáhlejšího indexu násilí na ženách potvrzují předchozí zjištění. Jeden výklad tohoto zjištění spočívá v tom, že - jak již bylo řešeno - ženy v posledně uvedených zemích mají větší povědomí o formách násilí na ženách než jinde a budou je tedy pravděpodobněji oznamovat tazatelům i policii. Protože je index násilí na ženách založen zčásti na policejních údajích o znásilnění, je tento výklad přijatelný. Míry zaznamenaných znásilnění pro rok 1994, brané z pátého průzkumu Spojených národů, souvisejí ještě silněji s dosaženým vzděláním žen ($r=.75$; $n=29$; $p=0,000$). Zdá se být nepřijatelné, že se skutečné rozšíření znásilnění silně zvyšuje se zlepšováním společenského postavení žen. Výklad, že emancipovanější ženy mají větší sklon odsuzovat a oznamovat sexuální násilí a nesexuální násilí je věrohodnější. Tento výklad podporuje znalost, že právě v západních zemích s nejvyššími hodnotami (Kanada, Spojené státy, Norsko a Finsko) se systematicky zvyšovalo povědomí veřejnosti o násilí na ženách pomocí trvajících kampaní v hromadných sdělovacích prostředcích.

Pro hlubší prozkoumání této otázky se prováděl dělený rozbor korelátů indexu násilí na ženách v západoevropských a severoamerických zemích a v zemích s hospodářstvím ve fázi přechodu. Oba rozbořy ukázaly rozdílné výsledky. V západních zemích silně souvisí dosažené vzdělání žen s indexem násilí na ženách ($r=.70$; $n=15$; $p=.005$). V míře v jaké země vykazují vyváženost pohlaví, jsou vyšší míry pronásledování. V jednotlivých zemích ve střední a východní Evropě tento vztah neexistuje ($r=.04$). Toto zjištění napovídá, že země s největší vyvážeností pohlaví vykazují poměrně vysoké hodnoty na indexu pro sexuální a/nebo nesexuální násilí na ženách, protože ženy jsou citlivější na tyto typy trestné činnosti a ochotnější oznamovat je tazatelům při průzkumech a/nebo policii. V jihoevropských zemích by takovéto chování mohlo být stále ještě předmětem tabu o kterém se tak snadno nehovoří s tazateli nebo i s policií.

Ve středoevropských a východoevropských zemích nemají vysoké míry pronásledování souvislost se statusem žen. V této skupině zemí je společenský status žen všeobecně nižší než v západních zemích, jak vyplývá z ukazatelů UNESCO o dosaženém vzdělání. Veřejná debata o násilí na ženách začala teprve nedávno. Poměrně vysoká míra v zemích jako Kyrgyzstán a Ruská federace pravděpodobně odrážejí skutečné značné rozšíření takovýchto trestných činů. Jestliže se zvýší úroveň vzdělání a/nebo povědomí o závažnosti tohoto typu trestného činu, budou mnohé středoevropské a východoevropské země vykazovat dokonce ještě vyšší hodnoty na indexech násilí na ženách.

Tyto úvahy vrhají pochybnosti na platnost tohoto ukazatele. Míra násilí na ženách v zemích, kde mají ženy nízké společenské postavení, by mohla systematicky podhodnocovat obecné rozšíření takovýchto činů. Tento závěr neznamena, že míry násilí na ženách v zemích s větší vyvážeností pohlaví neobrážejí závažné násilné skutky. Údaje ICVS o posuzování závažnosti incidentů oznamovaných oběťmi ukazují, že se násilí na ženách pokládá za jeden z nejzávažnějších typů kriminality na celém světě (Van Dijk, 1998a).

Poněvadž je však ukazatel pravděpodobně zkreslený, nemůže se spolehlivě používat pro účely srovnávání. Nezahrneme tedy tento ukazatel do našich rozborů při několika znacích.¹⁰

Korupce/uplácení

Index korupce má silnou převrácenou souvislost se zámožností ($r=-.72$; $n=43$; $p=.000$). Tyto typy trestného chování jsou zjevně rozšířenější v méně zámožných zemích. Obecné rozšíření je nejvyšší ve středoevropských a východoevropských zemích s hospodářstvím ve fázi přechodu. Mezi těmito zeměmi je korupce nejméně rozšířená v zemích s vyšší prosperitou, jako jsou Slovinsko, Estonsko, Maďarsko a Polsko.

Vysoká úroveň korupce je zčásti určována existujícími politickými strukturami. Problémy korupce jsou zhoršovány nedemokratickými praktikami, nedostatkem průhlednosti a nedostatečnými platy úředníků.

Vysoká úroveň korupce je sama o sobě faktorem omezujícím udržitelný hospodářský růst.

3.2.4 Výsledky faktoriálního rozboru

Nakonec jsme provedli faktoriální rozbor s cílem charakterizovat situaci v oblasti kriminality v Evropských a severoamerických zemích v pojmech jak jejich měř pronásledování, tak i jejich hodnot pro faktory motivace a příležitosti. Na základě výsledků uváděných výše jsme vybrali jako měřítka kriminality tyto položky: závažné násilné činy, vloupání, méně závažné trestné činy a trestné činy týkající se vozidel. Do rozboru jsme vložili nejdůležitější nezávislé proměnné, které vysvětlovaly rozptyl v mírách pronásledování. Jako proměnné byly zvoleny: zámožnost, napětí, urbanizace, vlastnictví automobilů a vlastnictví jízdních kol.

Faktoriální rozbor je statistická technika při několika znacích, která redukuje údaje tak, že hledá fundamentální struktury faktorů, které představují častost v původních proměnných. V našem případě nám umožňuje pozorovat jak se míry pronásledování a jejich koreláty shlukují do "faktorů". Pro pochopení toho, co faktory popisují nebo představují, se hledají proměnné s nejvyššími hodnotami (či "zatíženími", jak se to také označuje). Rozbor je omezen na 33 zemí pro které jsou k dispozici úplné informace o všech relevantních proměnných. Počet případů vložených do rozboru je poměrně nízký a výsledky je nutno interpretovat s náležitou obezřelostí.

Vynořily se tři faktory, které dohromady vysvětlují 74,5 % variance v devíti proměnných zahrnutých do rozboru. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 9.

---

¹⁰ Korelace mezi indexem násilí na ženách a vzděláním žen je dosti silná. Regresní rozbor ukázal, že vzdělání žen vysvětluje 14 % rozptylu u ukazatele ($B=.46$; $p=.000$). Zbytkový rozptyl na zemi se vyjadřoval v hodnotách z. Tyto hodnoty je možné pokládat za ukazatel násilí na ženách, upravený pro dosaženou míru vzdělání žen. Některé západní země, které vykazovaly vysoké hodnoty na indexu, jako Kanada, Finsko, Norsko a Spojené státy, vykazovaly pouze mírně vysoké hodnoty pro nový ukazatel.

Tabulka 9. Výsledky faktoriálního rozboru měr pronásledování a nejdůležitějších korelátů v 33 zemích (po varimaxové rotaci).

	FAKTOR 1 násilné trestné činy související s napětím	FAKTOR 2 závažné majetkové trestné činy v městském prostředí	FAKTOR 3 méně závažné trestné činy umožňované příležitostmi
méně závažné trestné činy	.13	.29	.81
vloupaní	.29	.73	.35
závažné násilné činy	.70	.14	.02
trestné činy týkající se motorových vozidel	-.25	.87	.05
urbanizace	-.49	.65	-.15
zámožnost	-.83	.25	.03
napětí	.92	-.07	-.12
vlastnictví automobilů	-.82	.23	-.01
vlastnictví jízdních kol	.49	-.23	.69

Ukazuje se, že první faktor představuje násilné trestné činy související s napětím (trestné činy s kontaktem s obětí). Je charakterizován vysokými zatíženími pro násilné trestné činy, napětí, zámožnost (negativně), vlastnictví automobilů (negativně) a vlastnictví jízdních kol. Sekundární charakteristikou, která není zahrnuta do rozboru, je vysoká spotřeba tvrdého alkoholu.

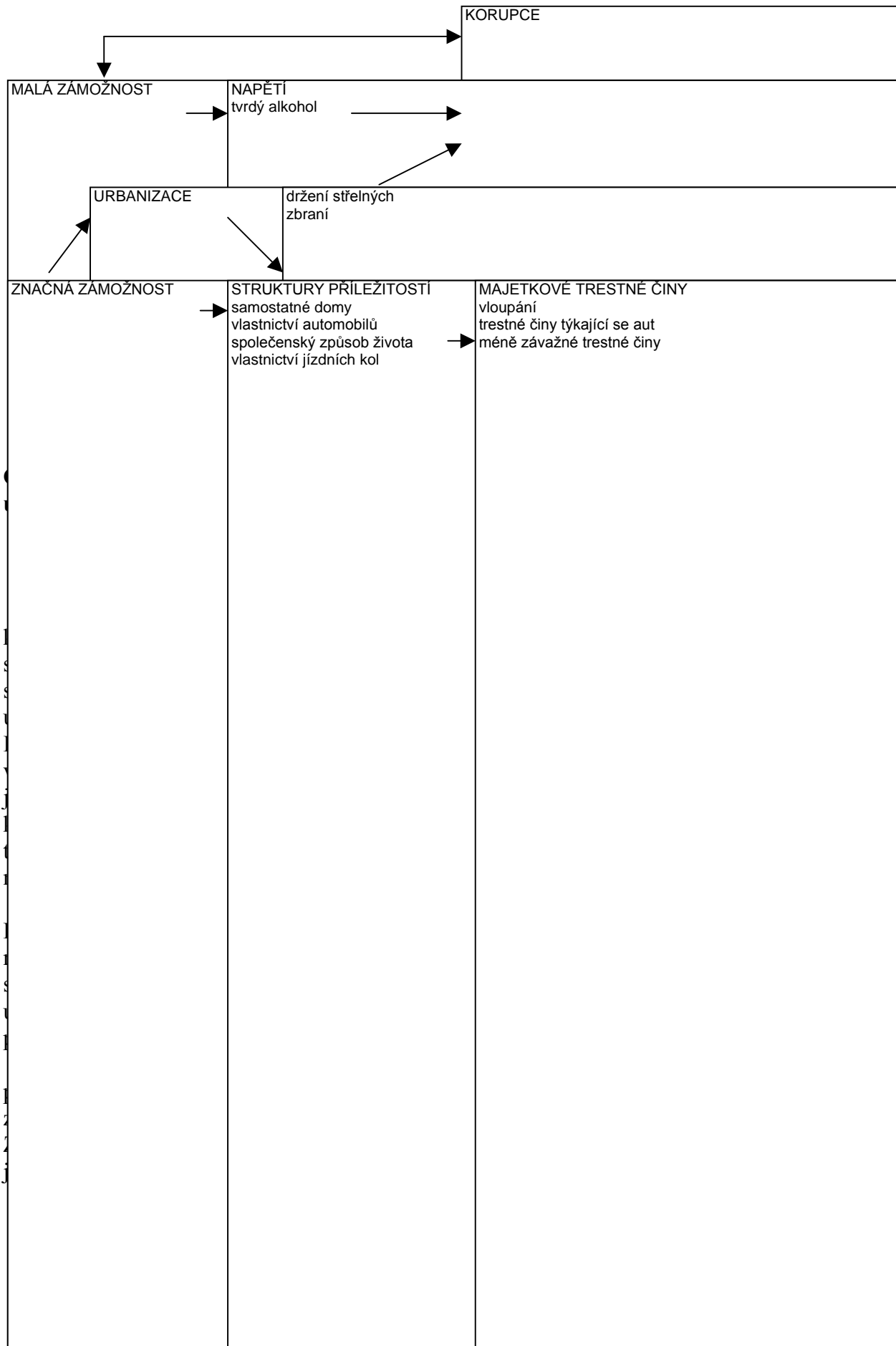
Druhý faktor má své nejvyšší hodnoty u vloupání, trestných činů týkajících se vozidel, vlastnictví automobilů a urbanizace. Má mírně vysoká zatížení u zámožnosti. Tento faktor se zdá představovat poměrně zámožné, urbanizované země, kde vysoké míry vlastnictví automobilů - a životní styl s pobytem mimo domov - podporují vysokou úroveň trestných činů týkajících se automobilů a vloupání. Jak jsme již rozebírali, vloupání také souvisejí v podsouboru západních zemí s podílem domácností žijících v domcích.

Třetí faktor má své nejvyšší hodnoty u měr méně závažné trestné činnosti a vlastnictví jízdních kol. Tento faktor se zdá představovat méně závažnou trestnou činnost danou příležitostmi, zejména krádeže jízdních kol.

Výsledky tohoto faktoriálního rozboru se velmi podobají výsledkům předchozího faktoriálního rozboru provedeného u údajů ICVS (Mayhew, Van Dijk, 1997). V této předchozí studii se objevily tři faktory, které byly popsány jako trestné činy s kontaktem související s napětím (násilí a loupež), majetkové trestné činy v městském prostředí a méně závažné trestné činy dané příležitostmi. Náhrada údajů z různých zdrojů pro závažné násilné činy za údaje ICVS pro trestné činy s kontaktem nezměnila výsledky. Země, které trpí vysokou úrovní

násilných trestných činů, vykazují tentýž profil, bez ohledu na míru použitého násilí.

Obrázek 1 podává přehled hlavních zjištění z našeho zkoumání rozhodujících činitelů kriminality na makroúrovni zemí.

činnost či snižuje prospěch z trestné činnosti tím, že omezuje příležitosti. Tato záporná smyčka zpětné vazby může napomáhat k lepší regulaci úrovně trestné činnosti usnadňované příležitostí.

Výsledky potvrzují užitečnost interakcionistického pohledu, který předpokládá, že kriminalita je poháněna dynamickou souhrou mezi faktory nabídky a poptávky.

3.2.5 Hodnoty pro jednotlivé země

Výsledky faktoriálního rozboru nám umožňují posuzovat pro každou ze zemí dominantní rysy jejího profilu kriminality pozorováním jejich hodnot u tří zjišťovaných faktorů (v hodnotách z^{11}). Vysoké hodnoty pro faktor znamenají, že země má vysoké (nebo nízké) hodnoty u proměnných představovaných tímto faktorem (například vysoké hodnoty pro faktor 1 znamenají vysoké hodnoty pro napětí a zabití člověka a nízké hodnoty pro zámožnost a vlastnictví automobilů). Tabulka 10 uvádí výsledky pro 33 zemí, které mohly být zahrnuty do rozboru.

Tabulka 10. Hodnoty pro jednotlivé země u tří faktorů popisující situaci v oblasti kriminality

	Násilí související s napětím	Závažná majetková kriminalita v městském prostředí	Méně závažné trestné činy umožněné příležitostmi
Rakousko	-.99	-1.05	.75
Bělorusko	.76	-1.01	-1.66
Belgie	-.86	.81	-1.24
Bulharsko	1.05	1.79	.02
Kanada	-.67	.92	1.18
Chorvatsko	.11	-.72	-.62
Česká republika	.29	.75	1.53
Anglie a Wales	-.75	1.61	-.19
Estonsko	1.42	1.45	1.06
Finsko	-.65	-.88	.84
Francie	-.77	.89	-.59
Gruzie	1.50	.76	-1.09
Maďarsko	.48	-.03	-.88
Itálie	-.63	.87	-.34
Kyrgyzstán	1.80	-.43	.25
Lotyšsko	1.22	.61	.10
Litva	1.04	.66	-.13
Makedonie	-.11	-1.14	-.53
Malta	-.92	.50	-1.30
Nizozemsko	-1.07	.24	1.98
Severní Irsko	.08	.50	-1.21
Norsko	-1.43	-.82	-.94

¹¹ Odchylky od průměru, vyjadřované jako standardní odchylka

Polsko	.36	-.24	.68
Rumunsko	1.19	-.64	-1.40
Ruská federace	1.33	.23	.15
Skotsko	-.62	.95	-1.29
Slovensko	.34	.14	1.23
Slovinsko	-.44	-.71	1.15
Španělsko	-.91	.91	-1.49
Švédsko	-.82	.36	1.39
Švýcarsko	-1.21	-1.14	-.02
Ukrajina	1.38	.19	.68
Spojené státy	-.61	1.58	.97

Země s nejvyššími hodnotami pro faktor představující násilí související s napětím jsou Kyrgyzstán, Gruzie, Estonsko, Ukrajina, Ruská federace, Rumunsko a Lotyšsko. Maďarsko, Polsko a Albánie vykazují pro tento faktor mírně vysoké hodnoty. Země, které vystupují do popředí s nejnižšími hodnotami pro násilí související s napětím jsou Norsko, Švýcarsko a Nizozemsko.

Vysoké hodnoty pro faktor představující závažné majetkové trestné činy v městském prostředí nacházíme u Bulharska, Anglie a Walesu, Spojených států, Estonska, Skotska, Kanady, Španělska, Francie a Itálie. S výjimkou Bulharska jsou to vesměs zámožné země, kde žije poměrně mnoho lidí v metropolitních oblastech a kde jsou nejběžnějším dopravním prostředkem motorová vozidla. Většina zemí ve fázi přechodu má nízké hodnoty.

Pro třetí faktor, představující méně závažnou trestnou činnost umožňovanou příležitostmi, byly nejvyšší hodnoty u Nizozemska, České republiky, Švédska, Slovenska a Slovinska.

Každý ze tří kriminologicky relevantních faktorů lze charakterizovat v pojmech skupin zemí. V tomto našem souboru dat je násilí související s napětím představováno zeměmi ve fázi přechodu. (V globálním pohledu vykazují ještě vyšší hodnoty africké a latinskoamerické země.).

Druhý faktor představuje trestné činy týkající se vozidel a vloupání. Trestné činy týkající se vozidel v městském prostředí jsou typické pro několik anglosaských zemí. (Z celosvětového pohledu jsou v tomto seznamu rovněž vysoko Austrálie a Nový Zéland.). Jak již bylo řečeno, tyto země jsou snadno napadnutelné trestnou činností týkající se vozidel, protože spoléhají na dopravu motorovými vozidly.

Vloupání jsou typická pro skupinu anglosaských a některých střeoevropských zemí, kde lidé žijí převážně v domcích. V první skupině zemí je značně rozšířenější používání důmyslných prostředků proti vloupání než v druhé. Používání takovýchto prostředků se od konce 1980. let významně zvýšilo, jak ukazují údaje ICVS o trendech (Mayhew, Van Dijk, 1997).

Méně závažné trestné činy jsou nejrozšířenější v některých zemích severní a střední Evropy.

Každou ze zemí pro které bylo možno vypočítávat hodnoty lze charakterizovat kriminologicky v pojmech jejích hodnot pro uvedené tři faktory. Většina zemí dosahuje výjimečně vysokých hodnot nejméně pro jeden faktor. Podrobné informace o profilech kriminality v jednotlivých zemích a jejím společenském pozadí lze najít v tabulkách, přičemž v dodatcích jsou uvedeny hodnoty pro jednotlivé země.

3.3

Diskuse

Všeobecné závěry

Rozbory ukázaly, že ukazatele kriminality, které jsou založeny na kombinaci zjištění z průzkumů zkušeností veřejnosti s kriminalitou a na policejních statistikách zaznamenaných trestných činů, souvisejí s kriminologicky relevantními hospodářskými a společenskými ukazateli. Tyto vztahy je možné užitečně interpretovat za pomoci interakcionistického modelu, který pokládá míry kriminality za výsledek dynamické souhry mezi faktory motivace a příležitosti na makroúrovni.

Rozbor makrokorelátů násilí na ženách je komplikován chybami měření. Jak úřední údaje (které jsou založeny na kriminalitě zaznamenané policií), tak i míry pronásledování (které jsou založeny na průzkumu veřejnosti) ukazují kulturní zaujatost týkající se společenského postavení žen. Měl by se provést další výzkum měření násilí na ženách napříč kulturami. Teprve až budou k dispozici lepší srovnávací údaje, bude možné přiměřeně určovat koreláty na makroúrovni tohoto typu kriminality.

Obecné rozšíření korupce se ukazuje být v silné souvislosti se stavem hospodářství. Hospodářství ve fázi přechodu a, všeobecněji, slabší hospodářství se zdají zakoušet vyšší úroveň zjevné korupce státních úředníků. Různé použité zdrojové proměnné vykazovaly silnou korelaci. Tyto výsledky napovídají, že měření korupce by mohlo být méně komplikované než se často předpokládá.

Střední a východní Evropa

Ve světle ukazatelů vytvořených pro tuto práci by se motivace dopouštět se trestných činů jevila být větší v zemích s hospodářstvím ve fázi přechodu (země ve střední a východní Evropě) než v západní Evropě. (Jak bylo poznamenáno, údaje použité pro tuto práci se týkají především "tradičních" porušení práva.) Pro střední a východní Evropu ukazatele naznačují, že existuje jasně větší poptávka mezi dospívajícími mladými muži po příležitostech získávat příjem pomocí trestné činnosti. Zdá se, že v těchto zemích pomáhají společenskohospodářské strádání a nadměrné požívání alkoholu vytvářet živnou půdu pro různé formy násilných trestných činů. Přepadení, zabití člověka a loupeže se zdají být rozšířenější v zemích, kde mnoho mladých mužů pociťuje napětí. Navíc je ve většině středoevropských a východoevropských zemí poměrně vysoký stupeň násilí na ženách. Kromě napětí a nadměrného požívání alkoholu je tento konkrétní problém kriminality pravděpodobně i v souvislosti s nízkým společenským statutem žen. Například procento žen s vyšším vzděláním je ve většině zemí ve fázi přechodu značně nižší než v členských státech Evropské unie.

Rovněž korupce se ukazuje být značně běžnější v mnohých středoevropských a východoevropských zemích než v Severní Americe a severní Evropě.

V krátkodobém výhledu by zejména hospodářská krize v Ruské federaci mohla zjitřit existující hospodářské a společenské problémy v oblasti. V dlouhodobějším výhledu by mohly být hospodářské vyhlídky lepší, avšak to nemusí nutně snížit poptávku po kriminalitě. Zvýšená zámožnost v těchto zemích pravděpodobně nesníží míru rozšíření napětí, protože v souvislostech hospodářství volného trhu z něj budou mít nižší sociální vrstvy nižší zisk než vyšší vrstvy. Nezaměstnanost zůstane pravděpodobně pro mnoho dalších let vysoká.

Ve většině zemí ve fázi přechodu žijí lidé v městských oblastech typicky v bytech a vlastnictví automobilů je stále ještě poměrně vzácné. Tyto faktory mohly

dosud bránit dalšímu zvyšování majetkové kriminality. Během uplynulých deseti let se ve většině středoevropských a východoevropských zemích zvýšila míra zámožnosti. Tak tomu bylo zejména v Maďarsku, Polsku, Slovinsku a pobaltských státech. Jestliže se bude HDP těchto zemí (které jsou mezi prvními kandidáty na vstup do Evropské unie) i nadále zvyšovat, je pravděpodobné, že se rovněž zvýší kriminalita týkající se vozidel a některé formy méně závažných trestných činů. Pravděpodobně se zvýší rovněž míra vloupání do domácností, jestliže domácnosti začnou vlastnit dražší druhy spotřebního zboží a investice do zařízení proti vloupání zůstanou nízké.

Nakonec však se investice do vlastní ochrany proti krádežím aut a vloupání budou zvyšovat a míra majetkových trestných činů se stabilizuje. Jestliže v tu dobu bude mezi dospívajícími i nadále převládat napětí, mohlo by snadno dojít k posunu směrem k násilnějším formám majetkové kriminality (pouliční loupeže, krádeže aut, a loupeže v domácnostech). Některé z méně závažných majetkových trestných činů, kterým se bude předcházet zvýšenou ochranou, mohou přejít do formy závažnějších trestných činů. Profil kriminality v zemích ve fázi přechodu se může začít podobat profilu kriminality v Jižní Africe, která trpí výjimečně vysokou mírou loupeží.

Míra korupce ve vládních kruzích se ukazuje být nižší v zemích, kde již hospodářská restrukturalizace poměrně pokročila, např. v Estonsku a Maďarsku. Úroveň korupce je v těchto zemích fakticky nižší než v některých západních zemích. To jsou povzbuzující zjištění. Jestliže bude pokračovat restrukturalizace v jiných zemích v této oblasti, zdají se být dlouhodobé vyhlídky pro snižování úrovně korupce docela dobré.

V celkovém souhrnu je celkový kriminologický výhled pro země ve fázi přechodu podle našeho názoru poměrně pochmurný. I v případě, že se překonají současné hospodářské problémy, zůstane míra násilných trestných činů pravděpodobně vysoká, následkem vysoké nezaměstnanosti mezi mladými muži a vysoké spotřeby tvrdého alkoholu. Je také nepravděpodobné, že by se během krátké doby změnila tradiční postoje vůči ženám a je pravděpodobné, že násilí na ženách zůstane závažným problémem.

V příštích letech bude zvýšená zámožnost vznikajících středních tříd, třebaže se v současnosti v tomto směru zhoršila situace v Ruské federaci, zvyšovat příležitosti pro páchaní trestných činů. Více lidí si bude moci dovolit žít v domcích a vlastnit auta. S časovým zpožděním několika let se zvýší úroveň vlastní ochrany a míra trestných činů umožňovaných příležitostmi by se mohla přestat zvyšovat. Některé z trestných činů, kterým se bude předcházet, však pravděpodobně změní svůj charakter a stanou se z nich loupeže.

Západní Evropa

Situace v oblasti kriminality v průmyslově vyspělejších a zámožnějších zemích západní Evropy se musí chápat především v pojmech struktury zvláštních příležitostí. Země, které spoléhají ve své dopravě na motorová vozidla, zakoušejí vysokou míru trestné činnosti týkající se vozidel. Země, kde lidé žijí tradičně v domcích, zakoušejí vysokou míru vloupání. V posledních letech se zvýšila ochrana proti krádežím aut, krádežím z aut a vloupání do domácností. Pravděpodobně v souvislosti s tím - a možná i s intenzivnější činností policie a přísnějším trestáním pachatelů - se od roku 1995 celková úroveň majetkových trestných činů snižuje jak v Severní Americe tak i v západní Evropě (Mayhew,

Van Dijk, 1997).

Paradoxem je, že násilné trestné činy - zejména násilné trestné činy mladistvých - vykazují vzestupný trend v několika členských státech Evropské unie (Joutsen 1996b; Pfeiffer 1997). Zvýšení pouličních loupeží v některých zemích by mohlo být výsledkem posunu trestných činů, kterým se předchází zvýšenou ochranou. Jiné vysvětlení by mohlo spočívat v tom, že se ve velkých městech v západní Evropě vytvořila etnická třída nejchudších lidí. Ačkoliv to ještě není možné zjistit s určitostí, mohla by být snadno na vzestupu úroveň napětí mezi některými etnickými částmi městské populace. V oblasti prevence kriminality se zdá být hlavní výzvou pro západoevropské země společenská a hospodářská integrace mladých přistěhovalců v městských oblastech.

Současně by mohl být společenský životní styl mladých lidí a kombinované požívání alkoholu a drog rovněž kauzálním faktorem za násilnou kriminalitou mladistvých. Jednou z hlavních předností západní Evropy je v této souvislosti poměrně nízká míra držení jednoručních střelných zbraní. Existují silné náznaky, že toto je důležitý faktor omezující zabíjení lidí. Vysoká míra násilí na ženách v některých západních zemích, jak ji ukazují jak policejní statistiky, tak i údaje ICVS, by mohla být výsledkem zvýšené citlivosti a povědomosti o týrání žen jejich manželi nebo jinými partnery v prostředí domácnosti. Jestliže dojde i v jiných zemích k větší vyváženosti a rovné příležitosti pohlaví, mohou rovněž vykazovat vyšší míru násilí na ženách právě z téhož důvodu. Vysvětlení pro vysoké míry v některých zemích s největším stupněm zámožnosti a vyváženosti pohlaví by nemělo být důvodem k zlehčování závažnosti těchto incidentů. Nedávný jev zvýšené viditelnosti těchto trestných činů v zemích s největší vyvážeností a rovností pohlaví podtrhuje existenci velmi podstatných temných čísel jinde.

Poměrně nízká úroveň zjevné korupce státních úředníků se jeví jako typická pro zámožné země se stabilními demokratickými tradicemi. Tento vztah lze také chápat v pojmech příležitostí k trestné činnosti. V otevřených demokraciích s poměrně neregulovaným trhem je méně příležitostí pro státní úředníky požadovat úplatky za své služby.

Severní Amerika

Od roku 1988 se úroveň kriminality ve Spojených státech a v Kanadě snižuje, podle údajů ICVS i policie. Úroveň vlastní ochrany proti kriminalitě je vysoká. Úroveň napětí se ukazuje být poměrně nízká.

Spojené státy i Kanada mají poměrně vysokou míru trestných činů týkajících se aut v městském prostředí stejně jako vloupání.

Úroveň a profil trestné činnosti ve Spojených státech se liší od úrovně a profilu zemí jako Kanada, Velká Británie a Nizozemsko méně než se běžně soudí. Míra běžné kriminality není ve Spojených státech výjimečně vysoká, stejně jako míra korupce. Nejdůležitější rozdíl zjevně představuje vysoká míra zabítí lidí a loupeží a skutečnost, že ty jsou ve Spojených státech často spojeny s použitím střelných zbraní (viz také Marshall, 1996). Nejpravděpodobnější příčinou této odchylky od "evropského" vzorce je výjimečně vysoká míra držení střelných zbraní.

4. Postihy s jejich přísností

André Kuhn

4.1 Ukládané postihy

Třemi hlavními typy rozhodnutí vynášených soudy při formálním rozsouzení jsou zproštění viny, zamítnutí a uznání vinným. Pátý průzkum Spojených národů poskytl pouze povrchní údaje o prvních dvou, avšak bylo formulováno několik otázek pro získání údajů o uznání viny a o uložených postizích (třebaže v podstatě pouze u dospělých osob).

4.1.1 Srovnatelnost údajů o uložených postizích

Soudy v různých zemích mají k dispozici široké rozmezí postihů a to, co představuje postih ukládaný soudem v jedné zemi, může v jiné zemi ukládat prokurátor nebo dokonce i policie. Postih se může definovat podle své povahy, podle orgánu odpovědného za rozhodnutí nebo svých administrativních následků, jako je zápis do rejstříku trestů. Počet a struktura trestů v jednotlivých zemích budou nevyhnutelně záviset na definici trestů.

Dokonce i kdyby bylo možné vytvořit jednotou definici trestu na mezinárodní úrovni, stále bychom čelili omezením existujících statistických systémů jako jsou různé způsoby zaznamenávání trestných činů. Některé tresty mohou či nemusejí být zaznamenávány, podle typu soudu a typu řízení ve kterém byly vyneseny.

Z těchto důvodů nelze údaje poskytnuté různými zeměmi pokud jde o počet a typ vynesených trestů snadno shrnout do podoby tabulek. Přesto se však pokusíme prozkoumat údaje poskytnuté pátým průzkumem Spojených národů a Radou Evropy a poskytnout některé údaje o praxi vynášení trestů v Evropě a Severní Americe.

4.1.2 Pátý průzkum Spojených národů a údaje o postizích

V dokumentu pátého průzkum Spojených národů bylo roztrídění použité pro postihy toto:¹² odnětí svobody na doživotí, tělesné tresty, zbavení svobody (včetně sdružených nebo dělených trestů, kde je část trestu spojena se zbavením svobody), kontrola na svobodě (včetně probace a podmíněných trestů s požadavkem dalšího dohledu), varování nebo napomenutí (včetně trestů s dočasným odložením výkonu, podmíněných trestů bez požadavku dohledu, shledání viny bez postihů, formální napomenutí, podmíněné zamítnutí a podmíněné zproštění), pokuty a příkazy k veřejně prospěšným pracím.

Trest doživotí: S velmi nečetnými výjimkami (jako je Norsko, kde byl trest doživotí zrušen v roce 1981), je trest doživotí možný pro určité závažné trestné činy v celé Evropě a Severní Americe. Dostupné údaje však ukazují, že trest doživotí představuje pouze velmi malou část (méně než jedno procento ve všech zemích) celkového počtu uložených trestů.

¹² Otázka 11 v dotazníku pátého průzkumu: "Dospělé osoby odsouzené podle čísla a typu trestu (všechny trestné činy): 11.1 Celkem, 11.2 Doživotí, 11.3 Tělesné tresty, 11.4 Zbavení svobody, 11.5 Kontrola na svobodě, 11.6 Varování, napomenutí, 11.7 Pokuta, 11.8 Příkaz veřejně prospěšných prací, 11.9 Jiné.

Tělesné tresty: Tělesné tresty jsou v Evropě a Severní Americe téměř neznámé. V důsledku toho, jak byla rozčleněna tabulka - nebyl tam řádek pro postih trestem smrti - je pravděpodobné, že jediné dvě země v Evropě a Severní Americe, které vyplnily tento řádek (Estonsko s asi 2 případy ročně a Kyrgyzstán s 3271 případy v roce 1990, 4173 v roce 1992 a 7710 v roce 1994) mohly uvádět přinejmenším zčásti trest smrti. To platí přinejmenším pro Estonsko (trest smrti byl v Estonsku následně zrušen). Zde je možné poznamenat, že během sledovaného období používalo několik středoevropských a východoevropských zemí, stejně jako Spojené státy, trest smrti. (Faktické moratorium na trest smrti je v platnosti od 1. ledna 1997 ve všech členských státech Rady Evropy.)

Odnětí svobody: Uvěznění je páteří systému postihů ve všech zemích v Evropě a Severní Americe. Představuje asi třetinu všech uložených postihů a budeme je proto níže rozebírat. Avšak pro poskytnutí předběžné představy o používání odnětí svobody jako postihu ze strany soudů je možné poznamenat, že - tak jak tomu bylo u čtvrtého průzkumu Spojených národů (Kangaspunta 1995a, s. 40) - údaje z pátého průzkumu Spojených národů vykazují značné rozdíly, jestliže se propočítají na 100 000 obyvatel. Rozmezí je od méně než 50 trestů odnětí svobody na 100 000 obyvatel ročně v Ázerbajdžánu, Kypru a Německu po více než 200 v Řecku, Nizozemsku, Skotsku a Turecku (viz tabulku 27).

Kontrola na svobodě: Mnohé postihy zahrnují značný stupeň dohledu a kontroly pachatele. Patří mezi ně odložené či podmíněné uvěznění s dohledem, probace, veřejně prospěšné práce, nápravně-výchovné práce, zvláštní formy zacházení a zákaz pobytu. Vzhledem k této rozmanitosti není možné nacházet v údajích o tomto postihu společný trend. Různé země oznamují, že mezi nulou a zhruba 70 % (pro Českou republiku a Slovensko) jejich celkového počtu postihů spočívá v "kontrolě na svobodě". Jedna z otázek v pátém průzkumu Spojených národů se týká počtu osob daných na probaci (procedura podle které je jedinec, který byl shledán vinným z porušení práva, propuštěn soudem bez uvěznění a dán pod dohled úředníka nebo úředně schváleného orgánu) a jiná otázka se ptá na počet osob na probaci v daný den. V roce 1994 bylo dáno na probaci mezi zhruba 10 (v Litvě) a 536 (ve Spojených státech) osob na 100 000 obyvatel a v daný den v roce byly poměry mezi 12 (ve Slovinsku) 1137 (ve Spojených státech) na 100 000 obyvatel.

Varování a napomenutí: I zde existuje obrovská míra rozdílů mezi jednotlivými zeměmi. Země oznamují, že mezi 0 a více než 50 % (v Bulharsku, Kazachstánu, Slovinsku a Švýcarsku) jejich postihů byla varování a napomenutí, včetně všech postihů s odložením výkonu trestu bez požadavku na dohled.

Pokuty: Finanční postih je jasně jedním z nejoblíbenějších v evropských zemích, zejména v západní části Evropy. V Rakousku, Anglii a Walesu, Finsku a Německu tvoří více než 70 % všech postihů pokuty. Na druhém konci žebříčku, v Kyrgyzstánu, Litvě a Slovinsku představovaly pokuty méně než 10 % postihů. (I zde je třeba dbát varování uvedených v bodech 1.3 a 5.1.1 týkajících se srovnatelnosti statistik o postizích; lze předpokládat, že v mnoha zemích mohou být pokuty ukládány policií a prokurátorem a nemusejí být zahrnuty do statistik jako pokuty.)

Veřejně prospěšné práce: Mnohé země neuznávají veřejně prospěšné práce jako postih ve svém systému trestní spravedlnosti. Podle průzkumu jsou zeměmi, které nejvíce využívají veřejně prospěšných prací, Ruská federace (asi 15 % všech trestů), Ázerbajdžán (13 %), Gruzie (12 %), Nizozemsko (8 %), Skotsko (7 %) a

Severní Irsko (6 %). V této souvislosti je však třeba připomenout, že pojetí veřejně prospěšných prací může být v různých zemích podstatně odlišné a je tedy potřebná opatrnost při provádění porovnávání jednotlivých zemí v tomto směru. Například v několika zemích ve fázi přechodu (zahrnujících během sledovaného období Ruskou federaci, Ázerbájdžán a Gruzii) se jako veřejně prospěšné práce definovaly "výchovné práce". Tento postih vyžaduje, aby pachatel pokračoval v práci ve svém normálním zaměstnání, avšak část mzdy se mu strhává jako postih.

Mezi odsouzenými bylo v roce 1994 mezi 3,5 % (v Kazachstánu) a 18,2 % (v Rakousku) žen. V každé ze zemí jsou rozdíly mezi lety 1990 a 1994 v podílu žen mezi odsouzenými pachateli velmi malé a to v obou směrech; v některých zemích jsou zvýšení a v jiných snížení.

Pokud jde o trendy, ukazuje tabulka 27¹³, že ve většině zemí pro které jsou v Evropě k dispozici údaje, se používání odnětí svobody ze strany soudů zřejmě mezi lety 1990 a 1994 zvýšilo, ačkoliv asi ve třetině zemí (Andora, Bulharsko, Finsko, Maďarsko, Severní Irsko, Slovinsko a Švýcarsko) se během téhož období projevuje pokles. V roce 1990 bylo v průměru uloženo 107 trestů odnětí svobody; v roce 1994 se průměrný počet uvěznění zvýšil na 141 na 100 000 obyvatel.

---

¹³ Údaje jsou z otázky 11.4 v dotazníku pátého průzkumu: Dospělé osoby odsouzené k odnětí svobody než nepodmíněných trestů vězení.

Tabulka 27. Odnětí svobody ukládaná soudy, na 100 000 obyvatel, 1990-1994.

Země	1990	1992	1994	Trend¹
Andora	245	290	146	↘
Rakousko	83	82	81	↘
Ázerbájdžán	28	38	62	↗
Bělorusko	75	96	151	↗
Bulharsko	100	100	92	↘
Kypr	28	30	31	↗
Česká republika	55	72	108	↗
Anglie a Wales	81	84	101	↗
Estonsko	58	78	111	↗
Finsko	224	215	143	↘
Gruzie	40	29	81	↗
Německo	34	34	38	↗
Maďarsko	105	126	99	↘
Itálie	111	191	213	↗
Kazachstán	93	106	191	↗
Lotyšsko	86	110	115	↗
Litva	76	83	164	↗
Makedonie	70	81	96	↗
Moldavsko	166	145	258	↗
Nizozemsko	282	263	286	?
Severní Irsko	111	100	98	↘
Portugalsko	106	128	134	↗
Ruská federace	121	136	205	↗
Skotsko	188	202	220	↗
Slovensko	63	87	92	↗
Slovinsko	75		47	↘
Švýcarsko	205	199	194	↘
Turecko	81	319	394	↗
<i>Rozptyl</i>	4428	6103	6674	
<i>Standardní odchylka</i>	66.6	78.1	81.7	
<i>25 % kvartil</i>	66.5	81	92	
<i>Medián</i>	84.5	100	113	
<i>75 % kvartil</i>	116	191	192.5	
<i>Průměr</i>	107	126	141	
<i>Průměr EU</i>	135.6	144.3	146.0	
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>	79.9	90.8	120.1	

1 Ve všech následujících tabulkách se při určování, zda jde o vzestupný či sestupný trend, brala v úvahu dvě kritéria: stálý vzestupný nebo sestupný trend nebo 5 %ní rozdíl mezi prvním a posledním rokem.

4.1.3 Údaje Rady Evropy o postizích

Databáze Rady Evropy S.PACE zahrnuje údaje o postizích ukládaných soudy. Otázky jsou poněkud podrobnější než otázky v průzkumech Spojených národů. Je tedy zajímavé podívat se na tyto údaje. Protože odnětí svobody je páteří evropských systémů trestní spravedlnosti, mohou se výsledky průzkumu Rady Evropy sumarizovat vypočítáváním poměru mezi jinými postihy a tresty nepodmíněného odnětí svobody.

Tabulka 28 Závažnost různých postihů a opatření uložených v roce 1993 na 100 nepodmíněných trestů vězení.

Země	Celkové dočasné odložení trestu	Částečné dočasné odložení trestu	Odložený rozsudek	Jiné formy probace	Pokuta	Veřejně prospěšné práce	Zproštění trestu
Belgie	---	---	45	***	***	***	***
Kypr	169	---	---	---	---	---	182
Dánsko	36	8	***	25	---	4	1
Anglie a Wales	7	***	***	103	***	82	235
Finsko	136	***	***	***	3150	5	14
Francie	204	13	---	***	4	5	8
Německo	225	***	***	---	1701	***	12
Litva	96	***	0	***	***	***	47
Lucembursko	54	18	0	504	***	0	***
Severní Irsko	---	***	---	***	1102	26	228
Rumunsko	---	***	***	---	---	18	---
***Skotsko	***	***	***	***	***	34	150
Švédsko	***	***	***	55	172	3	***
Švýcarsko	---	***	---	***	6	---	---
Turecko	---	***	***	***	***	***	***

--- Údaje nejsou k dispozici *** Nehodí se

Tabulka 28 ukazuje, že tam, kde existují pokuty, bývají často uplatňovány. Například ve Finsku se ukládá 31,5krát více pokut. Rovněž v Německu se pokuty používají asi 17krát častěji než nepodmíněné tresty vězení a v Severním Irsku je poměr mezi pokutami a nepodmíněnými tresty vězení 11:1. Častým způsobem jak se vyhnout uložení trestu vězení jsou také dočasná odložení výkonu trestu. Jak ukazuje tabulka 28, ve Švýcarsku připadají na každý nepodmíněný trest vězení více než tři dočasná odložení trestu. Podobně na Kypru, ve Finsku, Francii, Německu a Turecku převažuje počet dočasných odložení trestu počet nepodmíněných trestů vězení. Jiné formy probace se ukazují být často používanou alternativou k trestu vězení v Lucembursku a v Anglii a Walesu, a v menší míře, v Dánsku a Švédsku.

4.2 Vypočítávání obsazení věznic

Stavy vězňů a zejména přeplnění věznic jsou důležitým předmětem pozornosti téměř ve všech evropských a severoamerických zemích. Nežádoucích účinků přeplněnosti je celá řada, včetně zvýšení nákladů na výkon trestu, zpoždění před uvězněním a zhoršení životních a pracovních podmínek pro vězně a personál nápravných zařízení. Přeplnění závisí stejnou měrou na počtu cel, které jsou k dispozici (tj. kapacita věznice), jako na počtu vězňů. Oba tyto faktory se mění v čase a prostoru. O prvním faktoru pojednáme jen krátce, protože se týká pouze výsledku problému (bod 5.3). Protože skutečné řešení nějakého problému lze najít pouze tak, že se pokusíme odstranit příčiny problému, bude hlavním předmětem zájmu v tomto bodě druhý z faktorů (tj. počet vězňů) (viz také bod 5.4). Hlavním ukazatelem počtu vězňů je poměr vězňů. Tento ukazatel se získává tak, že se vypočítá počet vězňů v určitý den (nebo jako roční průměr) a vztáhne se na počet obyvatel v určité zemi. Poměr vězňů je tedy tak zvaná statistika stavu. Poměr vězňů se zpravidla vyjadřuje jako počet vězňů na 100 000 obyvatel. V roce 1994 byl od zhruba 25 na Kypru do 580 v Rusku (viz tabulku 30).

Aby se získával dynamičtější pohled na sledované obsazení věznic, je rovněž zajímavé podívat se na poměr uvěznění, tj. počet osob přijatých do věznice (označovaný také jako tok vězňů) na 100 000 obyvatel a na délku uložených trestů (bod 5.5.).

Poměr vězňů je fakticky složené číslo z poměru uvěznění a délky trestů: stav (vězňů) = (tok krát délka).

4.3 Kapacita vězení

Hlavním ukazatelem kapacity vězení v pátém průzkumu Spojených národů je celkový počet míst (lůžek), který je k dispozici ve věznicích nebo nápravných zařízeních¹⁴. Poměr mezi počtem vězeňských lůžek a celkovým počtem obyvatel ("místo ve vězení na 100 000 obyvatel") se zvyšuje mezi lety 1990 a 1994 v poněkud více než polovině zemí pro které jsou k dispozici údaje, avšak všeobecně se snižuje v členských státech EU. Tabulka 29 ukazuje tyto trendy a míru obsazení vězení pro rok 1994 (počet vězňů na 100 postelí) podle pátého průzkumu Spojených národů a podle Rady Evropy (Rada Evropy, Penologický informační bulletin 1995, 19-20, s. 77).

Prozkoumání tabulky 29 ukazuje, že údaje o vězeňských lůžkách zde jsou pro 14 středoevropských a východoevropských zemí, avšak pouze pro 6 západoevropských zemí (Rakousko, Anglie a Wales, Finsko, Severní Irsko, Portugalsko a Skotsko). Průměrný počet míst ve vězení, která jsou k dispozici, pro 20 zemí pro které jsou k dispozici údaje je 221,3 lůžek na 100 000. Soudě podle velké směrodatné odchylky (162,8), existují značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi v počtu vězeňských lůžek na 100 000 obyvatel. Ukazuje se, že středoevropské a východoevropské země mají k dispozici větší počet vězeňských lůžek než země EU; existují však rovněž značné rozdíly uvnitř skupiny středoevropských a východoevropských zemí (porovnejte Chorvatsko a Slovinsko s méně než 100 lůžky na 100 000 s Ruskem, kde je to 654,1 lůžek na 100 000).

¹⁴ Otázky 20.2, "Celkový počet míst (lůžek) k dispozici (ve vězeních pro dospělé/" a 21.2, "Celkový počet míst (lůžek) k dispozici (ve vězeních pro mladistvé/" v dotazníku pátého průzkumu.

Tabulka 29. Místo ve věznicích na 100 000 obyvatel a obsazenost na 100 míst.

Země	Místo ve věznicích na 100 000 1990	Místo ve věznicích na 100 000 1994	Obsazenost na 100 míst 1994 (Spojené národy)	Obsazenost na 100 míst 1994 (Rada Evropy)
Rakousko	106.6	102.1	89.6	89.4
Bělorusko	246.7	290.3	164.6	---
Belgie	---	---	---	118.9
Bulharsko	102.8	109.6	90.4	---
Kanada	---	---	---	114.5
Chorvatsko	101.7	82.8	60.2	---
Kypr	---	---	---	65.4
Česká republika	---	---	---	106.2
Dánsko	---	---	---	97.8
Anglie a Wales	87.3	95.2	99.9	100.6
Finsko	78.7	74.2	84.0	73.4
Francie	---	---	---	111.5
Německo	---	---	---	95.6
Řecko	---	---	---	168.4
Maďarsko	185.5	116.1	106.5	78.2
Island	---	---	---	89.5
Irsko	---	---	---	94.4
Itálie	---	---	---	128.6
Kazachstán	392.6	384.2	---	---
Kyrgyzstán	---	457.4	65.5	---
Lotyšsko	345.9	410.8	87.5	---
Litva	337.1	360.1	77.3	87.9
Lucembursko	---	---	---	93.8
Makedonie	130.6	118.5	53.0	---
Moldavsko	221.1	271.5	79.2	---
Nizozemsko	---	---	---	102.8
Severní Irsko	141.7	138.1	84.3	86.6
Norsko	---	---	---	95.5
Polsko	---	---	---	92.0
Portugalsko	78.4	383.1	122.8	126.9

Tabulka 29. Pokračování...

Tabulka 29. Pokračování...

Země	Místo ve věznicích na 100 000 1990	Místo ve věznicích na 100 000 1994	Obsazenost na 100 míst 1994 (Spojené národy)	Obsazenost na 100 míst 1994 (Rada Evropy)
Ruská federace	---	1654.1	88.7	85.0
Skotsko	111.6	109.8	99.1	99.3
Slovensko	139.4	167.4	82.8	93.7
Slovinsko	87.9	90.4	57.8	---
Švédsko	---	---	---	91.7
Turecko	---	---	---	54.0
Ukrajina	285.7	309.8	---	---
<i>Rozptyl</i>	10 584	26 496	668	477
<i>Standardní odchylka</i>	102.9	162.8	25.8	21.8
<i>25 % kvartil</i>	101.7	98.6	77.3	87.9
<i>Medián</i>	135.0	128.3	85.9	94.4
<i>75 % kvartil</i>	246.7	334.9	99.1	106.2
<i>Průměr</i>	176.7	221.3	88.5	97.8
<i>Průměr EU</i>	100.7	100.4	96.6	105.0
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>	198.6	248.5	86.2	90.5

Je zde deset zemí pro které jsou k dispozici údaje pro obsazenost jako od Spojených národů tak i od Rady Evropy (Rakousko, Anglie a Wales, Finsko, Maďarsko, Litva, Severní Irsko, Portugalsko, Rusko, Skotsko a Slovensko). S výjimkou jedné země (Maďarska) zde jsou pouze malé rozdíly mezi obsazeností vypočítanou na základě údajů pátého průzkumu Spojených národů a Rady Evropy, což ukazuje, že oba zdroje dat měří tentýž jev.

Údaje Spojených národů poskytují informace o obsazenosti vězení pro 18 zemí; údaje Rady Evropy poskytují informace o 27 zemích. Pátý průzkum Spojených národů zahrnuje údaje o obsazenosti u 7 zemí pro které nemá Rada Evropy žádné informace (Bělorusko, Bulharsko, Chorvatsko, Kyrgyzstán, Lotyšsko, bývalá jugoslávská republika Makedonie, Moldavsko a Slovinsko). Pouze jedna z těchto zemí (Bělorusko) má obsazenost, která je nad 100 % míst, která jsou k dispozici. Podle údajů Rady Evropy (které poskytují informace o 27 zemích) překračuje třetina zemí místa, která jsou k dispozici ve vězeních (Belgie, Kanada, Česká republika, Anglie a Wales, Francie, Řecko, Itálie, Nizozemsko a Portugalsko). Jestliže předpokládáme, že vězení je přeplněné pouze tehdy, jestliže se překročí jeho kapacita, zdá se, že asi ve třetině zemí pro které jsou k dispozici údaje jsou přeplněná vězení. Průměrná obsazenost se blíží 100 % (88,5 % pro údaje pátého průzkumu Spojených národů, 97,8 % pro údaje Rady Evropy). Stojí za pozornost, že několik střeoevropských a východoevropských zemí oznamuje

nevyužití lůžek ve vězeních (například Chorvatsko, Kyrgyzstán, bývalá jugoslávská republika Makedonie a Slovinsko).

4.4 Poměr vězňů

Poměr vězňů je v jednotlivých zemích značně rozdílný. Průměrný poměr vězňů pro rok 1995 je 157,9 vězňů na 100 000; směrodatná odchylka (1995) má zhruba stejnou velikost (156,2). Tabulka 30 napovídá, že nejvyšší poměr vězňů mezi všemi evropskými a severoamerickými zeměmi mají Spojené státy a střeoevropské a výchoevropské země (s několika výjimkami). Bělorusko, Česká republika, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Moldavsko, Polsko, Rumunsko, Ruská federace, Ukrajina a Spojené státy jsou všechny umístěny v horních 25 % poměru vězňů. Na druhé straně je několik střeoevropských a výchoevropských zemí, které jsou pokud jde o jejich počet vězňů na 100 000 umístěny velmi nízko: Chorvatsko, bývalá jugoslávská republika Makedonie a Slovinsko. Jiné země s poměrně nízkými poměry vězňů jsou Kypr, Řecko a severské země (Dánsko, Finsko, Island, Norsko a Švédsko).

Tabulka 30. Poměr vězňů na 100 000 obyvatel, 1990-1995.¹

Země	Poměr vězňů 1990	Poměr vězňů 1992	Poměr vězňů 1994	Poměr vězňů 1995	Tren d
Rakousko	90.5	94.8	91.5	76.0 ²	↘
Bělorusko	204.7	314.8	477.8	505.0 ³	↗
Belgie	58.9	70.9	74.1	75.7 ²	↗
Bulharsko	122.7	93.9	99.1	103.2 ²	↘
Kanada	111.0	112.6	117.9	115.0 ³	↗
Chorvatsko	40.3	43.0	49.9	55.0 ³	↗
Kypr	32.0	31.3	25.1	26.3 ²	↘
Česká republika	79.4	135.4	181.5	188.0 ²	↗
Dánsko	62.1	64.4	67.4	66.0 ²	↗
Anglie a Wales	88.1	89.0	95.0	99.3 ²	↗
Estonsko	280.6	292.4	293.6	270. ³	?
Finsko	67.8	69.5	62.4	59.3 ²	↘
Francie	82.2	83.7	90.3 ¹	89.0 ²	↗
Gruzie	---	66.2	140.9	---	↗
Německo	77.8	---	93.0 ¹	81.0 ²	?
Řecko	---	59.5	71.0 ¹	55.0 ³	?
Maďarsko	118.8	154.1	123.7	120.0 ³	?
Island	40.6 ¹	38.5	38.2 ¹	44.4 ²	?
Irsko	---	61.6	58.6 ¹	58.7 ²	?
Itálie	56.6 ¹	83.7	89.6	87.0 ²	↗
Kyrgyzstán	201.2	216.1	299.7	---	↗
Lotyšsko	326.7	313.5	359.7	375.0 ³	↗
Lichnštějnsko	---	---	58.1	---	
Litva	230.7	245.2	278.3	356.0 ²	↗
Lucembursko	91.9	90.5	109.2	115.3 ²	↗
Makedonie	49.4	47.8	62.8	54.0 ²	↗
Malta	32.5	46.6	56.0	62.0 ²	↗

Tabulka 30. Pokračování...

Tabulka 30. Pokračování...

Země	Poměr vězňů 1990	Poměr vězňů 1992	Poměr vězňů 1994	Poměr vězňů 1995	Trend
Moldavsko	204,9	216,7	215,1	275,0 ³	↗
Nizozemsko	46,9	49,4	56,8	65,0 ³	↗
Severní Irsko	112,3	111,8	116,4	106,0 ²	?
Norsko	56,5 ¹	---	62,0 ¹	55,8 ²	?
Polsko	---	---	163,6 ¹	170,0 ³	
Portugalsko	91,5	97,4	102,1	125,0 ³	↗
Rumunsko	---	---	---	206,0 ²	
Ruská federace	---	520,2	580,2	694,0 ²	↗
Skotsko	92,6	102,8	108,8	110,0 ²	↗
Slovensko	72,7	122,1	143,5	147,0 ²	↗
Slovinsko	51,3	54,5	52,2	30,0 ³	↘
Španělsko	85,5 ¹	90,4 ¹	105,9 ¹	122,4 ²	↗
Švédsko	61,1	63,5	70,4	66,0 ²	↗
Švýcarsko	76,9 ¹	77,1 ¹	---	80,8 ²	↗
Turecko	80,6	54,5	74,4	90,3 ²	↗
Ukrajina	---	518,9	---	392,0 ²	
Spojené státy	464,9		553,9	600,0 ³	↗
				24 401	
<i>Rozptyl</i>	8 546	14 331	18 269		
<i>Standardní odchylka</i>	92,4	119,7	135,2	156,2	
<i>25 % kvartil</i>	57,2	61,1	62,6	63,5	
<i>Medián</i>	81,4	89,7	95,0	99,3	
<i>75 % kvartil</i>	117,2	140,1	153,6	158,5	
<i>Průměr</i>	112,3	131,5	145,4	157,9	
<i>Průměr EU</i>	77,7	80,2	85,4	85,7	
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>	148,5	187,1	214,8	262,7	

¹ Otázka 16.1 v dotazníku pátého průzkumu; osoby držené ve vězení; celkem.

² Rada Evropy, Penologický informační bulletin

³ Roy Walmsley, Obsazení věznic v Evropě a Severní Americe. HEUNI Papers, No 10, 1997.

Počet vězňů se v jednotlivých evropských a severoamerických zemích mezi lety 1990 a 1994 značně zvýšil. Celkové stavy vězňů pro 29 zemí, které je oznámily,¹⁵ byly 1 428 589 v roce 1990, 1 608 700 v r. 1992 a 1 775 021 v r.

¹⁵ Celkový stav vězňů (vězeňská populace) je ovšem umělý pojem, protože údaje ze kterých se stavy vězňů počítaly, jsou v různých zemích různé a rovněž definice "vězňů" není nutně táž. Mezi zeměmi, které nejsou zahrnuty do tohoto výpočtu, jsou Francie, Německo, Itálie, Ruská federace a Španělsko, které bohužel neposkytly informace o svém počtu vězňů v letech 1990, 1992 a/nebo 1994.

1994. V r. 1990 byl průměrný poměr vězňů 112,3; v r. 1994 se průměrný poměr vězňů zvýšil na 157,9. Toto zvýšení přetrvává i když se ze seznamu vyřadí Spojené státy se svým vysokým stavem vězňů; celkový stav vězňů v Kanadě a západní Evropě byl 266 860 v roce 1990, 283 264 v roce 1992 a 329 281 v roce 1994. Existuje několik pozoruhodných výjimek z růstu poměru vězňů (Rakousko, Bulharsko, Kypr, Slovinsko a Finsko), které jasně ukazují, že je možné kontrolovat stavy vězňů (to platí zejména pro Finsko, srv. Törnudd 1993) a že poměr vězňů se nemusí nutně zvyšovat.

V dokumentu pátého průzkumu Spojených národů se používá výraz "vsazení do vězení" označující zbavení svobody. To zahrnuje různé formy zbavení svobody jako zadržení ve fázi vyšetřování (vyšetřovací vazbu), zadržení jako usvědčeného pachatele, administrativní zadržení atd. Dokument průzkumu tedy dělí celkový počet osob vsazených do vězení do těchto kategorií:

- čekající na proces nebo rozsouzení;
- odsouzené;
- jinak rozsouzené;
- administrativní zadržení;
- vsazení do vězení za nezaplacení trestu pokuty;
- vsazení do vězení podle občanského práva.

Protože dvěma hlavními kategoriemi jsou odsouzení vězňové a osoby čekající na proces nebo rozsouzení, ukazuje tabulka 31 - pro rok 1994 - celkový poměr vězňů, poměr odsouzených vězňů a poměr vězňů ve vyšetřovací vazbě (očekávajících proces nebo rozsouzení). Ostatní čtyři kategorie jsou sdruženy jako "poměr "jiných vězňů". Stojí za povšimnutí, že země, které mají podobné poměry (odsouzených) vězňů na 100 000 se budou pravděpodobně lišit v % celkového poměru vězňů sestávajícího z (odsouzených) vězňů. Příklady jsou Belgie (36,6 resp. 49,4 %) a Malta (37,1 a 66,3 %). Nebo naopak, země, které mají podobný podíl odsouzených vězňů z poměru vězňů nemusejí mít nutně stejné poměry (odsouzených) vězňů. Srovnajte Lotyšsko (270,8 resp. 75,3 %) a Severní Irsko (87,6 a 75,3 %).

Tabulka 31. Poměr vězňů podle typu držení ve vězení, 1994.¹

Země	Poměr vězňů 1994 (=100%)	Odsouzení		Ve vyšetřovací vazbě		Jiní	
		Na 100 000 obyvatel	% poměru u vězňů	Na 100 000 obyvatel	% poměru u vězňů	Na 100 000 obyvatel	% poměru u vězňů
Rakousko	91.5	60.1	65.7	26.2	28.6	5.2	5.7
Bělorusko	477.8	363.4	76.1	114.4	23.9	0.0	0.0
Belgie	74.1	36.6	49.4	25.9	35.0	11.6	15.7
Bulharsko	99.1	68.1	68.7	18.9	19.1	12.1	12.2
Kanada	117.9	96.8	82.1	18.4	15.6	2.7	2.3
Chorvatsko	49.9	36.4	72.9	13.0	26.1	0.5	1.0
Kypr	25.1	19.4	77.3	3.7	14.7	2.0	8.0
Česká republika	181.5	96.1	52.9	85.4	47.1	0.0	0.0
Dánsko	67.4	49.6	73.6	15.5	23.0	2.3	3.4
Anglie a Wales	95.0	68.5	72.1	24.3	25.6	2.3	2.4
Estonsko	293.6	173.1	59.0	115.1	39.2	5.4	1.8
Finsko	62.4	51.8	83.0	5.7	9.1	4.9	7.9
Maďarsko	123.7	87.2	70.5	33.5	27.1	3.1	2.5
Itálie	89.6	44.8	50.0	42.5	47.4	2.2	2.5
Kyrgyzstán	299.7	229.4	76.5	70.3	23.5	0.0	0.0
Lotyšsko	359.7	270.8	75.3	88.9	24.7	0.0	0.0
Lichnštějsko	58.1	6.5	11.2	51.6	88.8	0.0	0.0
Litva	278.3	197.7	71.0	80.6	29.0	0.0	0.0
Lucembursko	109.2	75.6	69.2	33.2	30.4	0.5	0.5
Makedonie	62.8	53.6	85.4	7.4	11.8	1.7	2.7
Malta	56.0	37.1	66.3	18.4	32.9	0.5	0.9
Moldavsko	215.1	167.1	77.7	48.0	22.3	0.0	0.0
Nizozemsko	56.8	32.4	57.0	19.9	35.0	4.5	7.9
Severní Irsko	116.4	87.6	75.3	26.9	23.1	1.9	1.6
Portugalsko	102.1	65.1	63.8	37.0	36.2	0.0	0.0
Skotsko	108.8	86.1	79.1	19.8	18.2	2.9	2.7
Slovensko	143.5	105.5	73.5	38.0	26.5	0.0	0.0
Slovinsko	52.2	27.6	52.9	9.8	18.8	14.8	28.4
Švédsko	70.4	58.7	83.4	11.7	16.6	0.0	0.0
Turecko	74.4	34.2	46.0	40.2	54.0	0.0	0.0

<i>Rozptyl</i>	1139 7	6632		965		15	
<i>Standardní odchylka</i>	106.8	81.4		31.1		3.9	
<i>25 % kvartil</i>	62.7	37.0	58.5 %	17.7	19.0 %	0.0	0.0%
<i>Medián</i>	97.1	66.6	71.6 %	26.6	25.7 %	1.8	1.7%
<i>75 % kvartil</i>	153.0	99.0	76.7 %	48.9	35.0 %	3.5	4.0%
<i>Průměr</i>	133.7	92.9		38.1		2.7	
<i>Průměr EU</i>	87.0	59.7		24.1		3.2	
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>	194.4	137. 0		54.2		3.1	

¹ Otázka 16 v dotazníku pátého průzkumu; Osoby držené ve vězení; počet a typ držení ve vězení; 16.2 Čekající na proces nebo rozsouzení, 16.3 Odsouzené. Kategorie "Jiné" se týká 16.4. Jinak rozsouzeno, 16.5 Administrativní zadržení, 16.6 Za nezaplacení trestu pokuty, 16.7 Držení ve vězení podle občanského práva a 16.8 Jiné.

Ve více než polovině zemí byly nejméně dvě třetiny z celkového stavu vězňů (populace vězení) odsouzeny za trestný čin. S dvěma výjimkami je podíl poměru vězňů, který sestává z vězňů ve vyšetřovací vazbě, pod 50 % ve všech zemích. Nejvyšší poměry vězňů ve vyšetřovací vazbě vidíme v Lichtenštejnsku (88,8 %) a Turecku (54 %). Je však třeba si všimnout, že celkový počet vězňů v Lichtenštejnsku byl pouze 18 a že jak Lichtenštejnsko tak Turecko zahrnuly do poměru vězňů ve vyšetřovací vazbě osoby, které byly odsouzeny soudem prvního stupně, ale které se proti rozhodnutí soudu odvolaly. Vysoký poměr "jiných vězňů" ve Slovinsku (28,4 % celkového počtu uvězněných) je způsoben převážně vysokým poměrem administrativních zadržení (11 na 100 000 obyvatel či 22,2 % všech uvězněných).

Mezi odsouzenými vězni (včetně mladistvých) v roce 1994 tvoří mezi 1,1 % (v Gruzii) a 7,0 % (v Portugalsku) ženy. Jinými slovy, v celé Evropě a Severní Americe tvoří více než 90 % odsouzených vězňů muži. Jedinou výjimkou z tohoto pravidla mohou být Spojené státy, kde byl v roce 1992 poměr odsouzených dospělých žen 10,2 %. Bohužel však nejsou k dispozici údaje o podílu žen ze všech odsouzených vězňů ve Spojených státech pro rok 1994.

Podíl mladistvých mezi odsouzenými vězni v roce 1994 je mezi 0,2 % ve Švédsku (kde se mladiství definují jako osoby mezi 15 a 18 lety) a 16,0 % ve Skotsku (kde je věk mladistvých vymezen rozmezím 8 až 21 let). Poměr uvězněných cizinců mezi odsouzenými vězni je pro rok 1994 - v těch několika zemích, které poskytly tyto informace - mezi 0,02 % v Lotyšsku a Ruské federaci a 42,1 % v Belgii.¹⁶

¹⁶ Není však jasné, co mínili různí respondenti pod slovem "cizinci". Na toto téma viz Tomasevski 1994.

4.5

Poměr uvěznění a délka trestu

Není snadné zabývat se údaji o toku, protože osoby sestavující statistiky mohly přehlédnout některé vícenásobné nástupy a řada jednotlivých nástupů trestu se mohla počítat několikrát. K tomu dochází, jestliže se údaje týkají "událostí" a ne "osob". Na jedné straně může být osoba, která byla odsouzena za několik trestných činů a stála vícekrát před soudem, přijata do vězení kvůli jednomu trestnému činu a pak odpykávat následné tresty aniž by se u ní počítalo odpykávání trestu za ostatní trestné činy. Na druhé straně vězni, kteří se pohybují z jednoho vězení do jiného a mezi různými formami odnětí svobody (jako je zadržení během víkendů), mohou "vytvořit" několik přijetí do vězení pro jediný trest. Proto se tabulka 32 nemůže používat pro porovnávání jednotlivých zemí, ale je spíše ukazatelem vývoje počtu nástupů trestu v jednotlivých zemích.

Tabulka 32. Poměr uvěznění na 10 000 obyvatel, 1990-1994.¹

Země	1990	1991	1992	1993	1994	Trend
Rakousko	219.5	236.2	241.1	231.6	216.9	?
Bělorusko	234.2	265.3	372.3	454.1	484.2	↗
Belgie	173.4	180.8	189.8	184.7	169.5	↘
Bulharsko	50.4	60.9	65.7	55.1	54.6	?
Kanada	416.7	311.8	300.6	431.5	419.5	?
Chorvatsko ³	64.5	---	37.8	---	30.6	↘
Kypr	80.5	63.1	63.3	54.0	65.9	?
Česká republika ³	43.6	79.8	68.3	77.4	159.7	↗
Dánsko	300.0	277.3	283.8	280.2	289.5	?
Anglie a Wales	256.0	271.5	279.9	275.5	304.3	↗
Estonsko	---	---	---	269.6	303.7	↗
Finsko	177.1	177.0	195.4	196.2	171.0	↘
Francie ²	140.3	157.1	155.3	140.3	149.1	?
Gruzie	---	---	110.4	110.1	142.9	↗
Německo ²	160.9	---	149.2	174.3	208.0	↗
Řecko	45.4	42.4	49.6	53.4	46.7	?
Maďarsko	172.5	188.4	198.4	170.3	178.4	?
Island ²	134.3	119.0	125.0	108.0	107.5	↘
Itálie	100.1	141.4	164.9	173.6	176.3	↘
Lotyšsko	599.6	---	706.0	---	767.9	↗
Litva ³	103.6	104.5	152.9	192.8	244.2	↗
Lucembursko ²	171.2	163.2	174.2	165.0	162.6	↘
Makedonie	74.6	55.2	59.1	64.5	78.5	↗
Malta	119.2	---	192.3	185.3	173.6	?
Moldavsko	74.7	84.0	78.6	100.6	124.4	↗
Nizozemsko ²	137.8	182.8	187.2	193.5	---	↗
Severní Irsko	295.2	301.5	310.5	318.1	300.1	?
Norsko	255.6	---	---	---	271.3	↗

Portugalsko	112.4	105.2	123.3	115.9	80.2	↘
Ruská federace	1229.	---	1225.	1405.	1542.	↗
	2		9	8	1	
Skotsko	335.8	356.9	390.6	432.7	411.3	↗
Slovensko	129.7	174.6	146.8	170.0	165.9	↗
Slovinsko	61.5	100.3	92.8	94.1	90.9	?
Švédsko	185.0	155.8	159.6	164.2	161.7	?
Švýcarsko	161.5	---	---	---	145.5	↘
Turecko ³	79.9	94.0	92.9	90.0	99.3	↗
Ukrajina	55.4	74.4	77.3	82.4	107.1	↗
Spojené státy	189.7	190.	194.1	200.1	207.7	↗
<i>Rozptyl</i>	44478	7411	47521	55309	68719	
<i>Standardní odchylka</i>	211.9	86.1	218.0	235.2	262.1	
<i>25 % kvartil</i>	80.1	89.0	92.8	99.0	107.3	
<i>Medián</i>	150.6	157.1	159.6	172.0	169.5	
<i>75 % kvartil</i>	230.5	213.1	241.1	241.1	280.4	
<i>Průměr</i>	198.4	162.6	211.8	217.8	238.2	
<i>Průměr EU</i>	187.3	196.4	203.6	205.9	203.4	
<i>Průměr střední a východní Evropy</i>	222.6	92.2	215.7	214.8	298.3	

¹ Otázka 25.1 v dotazníku pátého průzkumu; Počet nástupů do vězení za rok; celkem.

² Údaje z Penologického informativního bulletinu Rady Evropy.

³ Údaje pouze pro odsouzené osoby, pro Litvu pouze nástup nových osob.

V 28 severoamerických a evropských zemích, které oznámily takovéto údaje¹⁷, se celkový počet přijetí zvýšil z 1 005 409 v roce 1990 na 1 150 253 v roce 1992 a na 1 236 153 v roce 1994. Jestliže opět odečteme od celkového součtu Spojené státy, zvýší se i tak celkový počet přijetí z 531 311 v roce 1990 na 654 497 v roce 1992 a na 694 719 v roce 1994. Průměrný počet přijetí do vězení byl 198,4 v roce 1990 a průměrný počet přijetí do vězení v roce 1994 byl 238,2 - 20 % ní zvýšení průměrného počtu přijetí do vězení za období těchto pěti let.

Trendy zemí u přijetí do vězení jsou ještě zajímavější, jestliže se porovnájí s trendy u poměru vězňů. Je poněkud překvapující, že údaje o změnách populace vězení nemusejí nutně odpovídat údajům o změnách v počtu přijetí do vězení. V některých zemích je snížení počtu osob vsazených do vězení (tj. přijetí do vězení) doprovázeno zvýšením stavu vězňů (Belgie, Chorvatsko, Lucembursko a Portugalsko). V jiných zemích je stabilní poměr uvěznění doprovázen snížením poměru vězňů (Rakousko, Bulharsko, Kypr a Slovinsko) nebo zvýšením poměru vězňů (Kanada, Dánsko, Francie a Švédsko). A konečně jak klesající (Island) tak i stoupající (Estonsko, Německo a Norsko) poměr uvěznění může být doprovázen stabilním stavem vězňů.

Jinou zjevnou zvláštností je skutečnost, že v roce 1994 jsou země jako

¹⁷ Mezi zeměmi, které nejsou zahrnuty do tohoto výpočtu, jsou Francie, Německo, Ruská federace a Španělsko, které bohužel neposkytly informace o počtu přijetí do vězení v letech 1990, 1992 a/nebo 1994.

Rakousko, Dánsko a Německo v horním kvartilu pro poměr uvěznění, ale pod úrovní 50 % pro poměr vězňů, zatímco země jako Česká republika, Gruzie a Moldavsko jsou pod hodnotou 50 % pro poměr uvěznění, avšak v horním kvartilu pro poměr vězňů.

Tyto zjevné anomálie napovídají, že poměr vězňů může být značně více ovlivňován jiným faktorem než je poměr uvěznění. Tímto klíčovým faktorem je délka doby strávené ve vězení.

Tabulka 33. Průměrná délka /v týdnech/ trestů vězení skutečně odpykaných dospělým osobami ve věznicích 1990-1994 a trendy u délky trestu, poměru uvěznění a poměru vězňů.*1

Země	1990	1994	Trend délky trestu	Trend poměru uvěznění	Trend poměru vězňů
Bělorusko	198	239	↗	↗	↗
Belgie	73	82	↗	↘	↗
Kanada	3	4	↗	?	↗
Kypr	11	9	↘	?	↘
Dánsko	14	15	↗	?	↗
Anglie a Wales	28	24	↘	↗	↗
Finsko	29	33	↗	↘	↘
Maďarsko	220	250	↗	?	?
Lotyšsko	218	218	?	↗	↗
Nizozemsko	25	32	↗	↗	↗
Norsko	11	13	↗	↗	?
Slovensko	58	41	↘	↗	↗
Slovinsko	56	48	↘	?	↘
Švýcarsko	17	23	↗	↘	↗
Spojené státy	87	109	↗	↗	↗
<i>Rozptyl</i>	6021	7629			
<i>Standardní odchylka</i>	77.6	87.3			
<i>25 % kvartil</i>	14	15			
<i>Medián</i>	29	33			
<i>75 % kvartil</i>	87	109			
<i>Průměr</i>	69.9	76			
<i>Průměr EU</i>	33.8	37.2			
<i>Průměr střední a východní</i>	150.0	159.2			

Evropy					
--------	--	--	--	--	--

¹ Otázka 18.13 v dotazníku pátého průzkumu; Průměrná délka trestu vězení skutečně odpykaného ve věznici, pro všechny trestné činy.

V tabulce 33 zahrnují údaje pro Kanadu pouze některá zařízení v provinciích. Údaje pro Kanadu nezahrnují ty pachatele držené ve federálních zařízeních, kteří mají a priori tresty dva roky nebo více.

Pouze 15 zemí poskytlo údaje o průměrné délce trestu vězení, který si dospěli skutečně odpykali ve vězení. Tabulka 33 ukazuje, že se délka trestů ve většině zemí, které poskytly tyto informace, zvýšila. Průměrná délka trestů vězení ukládaných v Evropě a Severní Americe se rovněž zvýšila mezi lety 1990 (69,9 týdnů) a 1994 (76 týdnů). Porovnání rozdílných trendů (v tabulkách 31, 32 a 33) často ukazuje na převrácený vztah mezi poměrem uvěznění a délkou pobytu (tj. vyšší poměr uvěznění je spojený s kratší délkou pobytu po přijetí) a trend u poměru vězňů (tj. počtu lidí ve vězení v daný den) se zdá více souviset s trendem u délky trestů než s trendem u poměru uvěznění. Délka postihů se tak zdá být určujícím faktorem při vysvětlování poměru vězňů. Korelace pro rok 1994¹⁸ mezi těmito dvěma proměnnými (délka trestu a poměr vězňů) je 0,60 ($p=0,032$), zatímco korelace mezi poměrem vězňů a faktory toku je nižší a není singifikantní.¹⁹ Poměr vězňů se tak ukazuje být závislý více na délce postihů než na počtu osob poslaných do vězení. Jestliže má nějaká země cíl snižovat svůj poměr vězňů, zdá se být tedy důležitější snažit se hledat cesty jak snižovat průměrnou délku výkonu trestu ve vězení než snižovat počet přijetí.

Tabulka 33 rovněž umožňuje pozorovat rozdíly v délce průměrných trestů. Ty jsou (pro rok 1994) v rozmezí od 4 týdnů v Kanadě do 250 týdnů (zhruba pět let) v Maďarsku. Tento ukazatel určitě závisí na řadě proměnných, jako jsou používání vzetí do vyšetřovací vazby, předčasného propuštění (podmíněné propuštění z vězení) a snad i na zmatku v mysli osoby odpovídající na pátý průzkum Spojených národů vedoucímu k záměně týdnů a měsíců. Široké rozmezí se však zdá opravňovat závěr, že délka trestu obráží v první řadě základní premisu trestní politiky v dané zemi, která fakticky rozhoduje o tom, zda je více či méně "represivní".

Údaje o osobách podmíněně propuštěných z vězení (podmíněné propuštění vězně, které umožňuje jedinci vykonat zbytek trestu mimo vězení) během roku nebo o počtu podmíněně propuštěných osob v daný den v roce poskytují další pohled na to, co lze označit pojmem "represivnost". V roce 1994 bylo podmíněně propuštěno z vězení mezi 0 (v Bulharsku) a 158 (ve Spojených státech) osobami na 100 000 obyvatel a v daný den v roce bylo na 100 000 obyvatel mezi 0 (Bulharsko) a 265 (Spojené státy) podmíněně propuštěných osob.

Z hlediska pohlaví se průzkumový dokument používaný při pátém průzkumu Spojených národů netázal na délku trestů podle pohlaví. Údaje o poměru uvěznění však byly uvedeny podle pohlaví. V roce 1994 bylo mezi osobami přijatými do vězení mezi 1,2 % (v Gruzii) a 11,1 % (v Řecku) žen a ve většině zemí je podíl žen nastupujících do vězení vyšší než je podíl žen zůstávajících (jsoucích) ve vězení.

¹⁸ Spearmanův součinitel korelace (Rho)

¹⁹ $Rho = 0,55$ (N.S.) pro souvislost s poměrem uvěznění a $Rho = 0,42$ (N.S.) pro korelaci s poměrem vynesených trestů zbavení svobody.

To naznačuje, že tresty vězení vykonávané muži bývají delší než tresty vykonávané ženami a že muži jsou tedy trestáni přísněji než ženy. Ačkoliv by to mohlo být výsledkem systému trestní spravedlnosti poznamenaného diskriminací žen, je to pravděpodobněji způsobeno vlivem menší závažnosti trestných činů páchaných ženami. Aby se to uvedlo do souvislostí, ukazuje tabulka 34 podíl žen v různých stupních celého systému trestní spravedlnosti.

Tabulka 34: Podíl /v %/ žen v různých stupních systému trestní spravedlnosti 1994.¹

Země	Podezřelá	Stíhané	Odsouzené	Přijaté do věznice	Ve stavu věznice	Trend
Andora	---	10.8	11.7	----	----	↗
Rakousko	19.1	----	18.2	7.0	4.9	↘
Ázerbájdžán	6.2	5.9	4.5	----	----	↘
Bělorusko	16.6	----	13.6	6.2	3.4	↘
Belgie	---	----	----	8.1	5.0	↘
Bulharsko	8.8	----	7.2	3.8	3.8	↘
Kanada	16.5	----	13.4	8.8	----	↘
Chorvatsko	4.8	9.9	7.9	3.3	2.8	↘
Kypr	5.5	6.3	5.0	4.1	1.3	↘
Česká republika	---	7.7	8.6	4.4	3.1	↘
Dánsko	18.6	14.4	11.8	5.7	----	↘
Anglie a Wales	---	12.1	12.7	5.4	3.6	↘
Estonsko	7.3	7.3	7.2	2.2	1.9	↘
Finsko	14.1	15.8	15.8	4.0	3.8	↘
Gruzie	5.7	---	----	1.2	2.0	↘
Německo	---	15.4	17.5	----	----	↗
Řecko	12.0	---	12.8	11.1	6.8	↘
Maďarsko	10.3	9.4	8.8	5.7	5.4	↘
Itálie	---	17.0	16.2	8.0	4.5	↘
Kazachstán	12.4	----	3.5	----	3.1	↘
Kyrgyzstán	11.6	11.3	----	2.6	1.8	↘
Lotyšsko	9.0	---	9.5	8.0	4.4	↘
Litva	11.4	---	5.4	4.7	2.8	↘
Makedonie	---	6.0	5.1	1.1	1.3	↘
Moldavsko	9.3	---	7.6	1.5	2.1	↘
Nizozemsko ¹	---	12.3	10.7	----	----	↘
Severní Irsko	---	11.0	11.0	4.0	1.8	↘
Portugalsko	---	12.8	8.8	8.8	7.0	↘
Ruská federace	13.1	9.1	9.1	----	----	↘
Skotsko	---	13.2	13.6	6.7	2.9	↘
Slovensko	7.2	6.7	4.7	----	3.0	↘
Slovinsko	11.5	---	12.4	4.5	5.3	↘
Švédsko	17.4	---	15.9	5.5	5.4	↘
Turecko	5.7	5.8	5.2	2.3	2.3	↘
Ukrajina	15.5	---	----	4.5	3.4	↘
Spojené státy	20.0	---	----	8.4	----	↘
25 % kvartil	7.25	7.0	7.2	3.6	2.2	
Medián	11.5	10.8	9.5	4.7	3.3	
75 % kvartil	16.0	13.0	13.4	7.5	4.8	

¹ Údaje z pátého průzkumu použité pro tabulku jsou: **Podezřelá**-otázka 5.2 Počet osob, které se dostaly do formálního kontaktu se systémem trestní spravedlnosti, ženy; **Stíhané**-otázka

8.2 Počet stíhaných osob, ženy; **Odsouzené**-otázka 15.3 Počet osob odsouzených u trestních soudů, ženy; **Přijaté do věznice**-otázka 25.2 Počet přijetí do věznice za rok, ženy; **Ve stavu věznice**-otázka 26.3 Počet odsouzených vězňů, ženy.

Čím dále se dostáváme v systému trestní spravedlnosti, tím nižší je procento žen mezi osobami, které jsou předmětem jeho činnosti. Toto snížení podílu žen lze najít v každé evropské a severoamerické zemi, s možnými výjimkami Andory a Německa (pro které jsou k dispozici pouze údaje o stíhaných a odsouzených ženách). Vedle skutečnosti, že ženy jsou daleko méně zapojeny do (oznamované) trestné činnosti než muži, spočívá nejpozorovatelnější rozdíl mezi ženami a muži v tom, že se zdá být pro soudy značně snazší posílat do vězení muže než zbavovat svobody ženy. V průměru tak ženy tvoří méně než 4 % (3,6 %) osob přijímaných do vězení, což je přesně polovina průměrného podílu odsouzených žen (7,2 %). Jakmile se učiní rozhodnutí uložit trest odnětí svobody, jsou soudci navíc přísnější na muže než na ženy (s výjimkou Bulharska, bývalé jugoslávské republiky Makedonie, Moldavska, Slovinska a Turecka).

Protože se dotazník používaný při pátém průzkumu Spojených národů netázal na takovéto údaje, není bohužel možné vytvořit tabulky podle jednotlivých trestných činů uvádějící podíl žen v jednotlivých stupních zpracovávání případů. Není tedy jasné, zda je tento rozdíl podle pohlaví výsledkem rozdílného zacházení s různými pohlavími nebo - což je evidentně pravděpodobnější - rozdílného charakteru trestné činnosti.

4.6 Charakteristiky používání odnětí svobody

To, co jsme uvedli výše, ukázalo některé základní charakteristiky používání trestu odnětí svobody v Evropě a Severní Americe:

- a) **Celkové používání trestu odnětí svobody se mezi lety 1990 a 1994 zvýšilo.** V několika zemích se počet uložených trestů vězení a počet přijetí, do vězení fakticky během tohoto období snížily. Nicméně však se zdá, že zvýšení délky trestů vězení, které byly skutečně vykonány, kompenzuje takovéto snížení přijetí a má dokonce za následek zvýšení stavu vězňů ve vězeních. Některé zajímavé výjimky (Rakousko, Kypr, Finsko a Slovinsko) ukazují, že stavy vězňů je možné dostat pod kontrolu a že se poměr vězňů nemusí nutně zvyšovat.
- b) **Objevují se podstatné rozdíly ve způsobu jakým se používá trest odnětí svobody.** Ukazuje se, že některé země učinily uvážené politické rozhodnutí snižovat používání trestu odnětí svobody (jako je tomu v případě Finska), zatímco jiné učinily uvážené politické rozhodnutí jeho používání zvyšovat (jako je tomu v případě Spojených států). Některé země odsuzují pouze několik pachatelů k dlouhým trestům odnětí svobody, jiné odsuzují mnoho pachatelů ke krátkým trestům a jiné zase odsuzují mnoho pachatelů k dlouhým trestům. Ukazuje se, že jeden konec spektra představují severské země, zatímco na druhém konci jsou střeoevropské a východoevropské země (s několika výjimkami) a rovněž Spojené státy.

- c) **Délka trestů se zdá být hlavním faktorem při vysvětlování poměru vězňů.** Délka trestu závisí v první řadě na základní premise trestní politiky v dané zemi, což fakticky určuje, zda je více či méně represivní. Pro snižování stavu vězňů tak musí systém trestní spravedlnosti najít prostředky pro snižování průměrné délky trestů odnětí svobody spíše než se snažit snižovat počet přijetí do vězení - ačkoliv i snižování počtu přijetí může samozřejmě přispívat ke snižování stavu vězňů ve vězeních.

4.7 Přísnost postihů

Přísnost postihů lze činit operační pomocí několika proměnných. Některé z nich jsme již zmínili: počet trestů odnětí svobody uložených soudy na 100 000 obyvatel (tabulka 27), poměr uvěznění (tabulka 32), průměrná délka trestu (tabulka 33) a poměr vězňů (tabulka 30). Poměr mezi podezřelými a vazebními tresty a podíl trestů, které jsou vazební, představují dvě další "míry" přísnosti. Tabulka 35 ukazuje všechny tyto faktory pro rok 1994.

Tabulka 35. Operacionalizace přísnosti systému trestní spravedlnosti, 1994.

Země	Tresty odnětí svobody uložené na 100 000	Poměr uvěznění	Průměrná délka trestů	Poměr vězňů	Vazební tresty na 100 podezřelých	Podíl vazebních trestů
Andora	146.2	---	---	---	---	14.4
Rakousko	81.5	216.9	---	91.5	3.2	9.9
Ázerbájdžán	61.7	---	---	---	31.5	39.9
Bělorusko	151.4	484.2	239	477.8	23.7	33.1
Belgie	103.5	169.5	82	74.1	---	26.0
Bulharsko	92.0	54.6	91	99.1	9.3	82.0
Kanada	108.6	419.5	4	117.9	4.5	29.8
Chorvatsko	---	30.6	---	49.9	---	---
Kypr	30.8	65.9	9	25.1	20.8	36.0
Česká republika	107.7	159.7	---	181.5	---	22.0
Dánsko	---	289.5	15	67.4	---	---
Anglie a Wales	101.4	304.3	24	95.0	---	4.4
Estonsko	111.0	303.7	238	293.6	17.9	27.3
Finsko	143.4	171.0	33	62.4	3.4	9.6
Gruzie	80.7	142.9	370	140.9	55.8	53.2
Německo	37.7	---	---	---	---	6.9
Řecko	---	46.7	---	---	27.7	95.9
Maďarsko	98.8	178.4	250	123.7	8.5	12.9

				7		
--	--	--	--	---	--	--

Tabulka 35. Pokračování...

Tabulka 35. Pokračování...

Země	Tresty odnětí svobody uložené na 100 000	Poměr uvězně ní	Průměr ná délka trestů	Poměr vězňů	Vazebn í tresty na 100 podezře -lých	Podíl vazebn ích trestů
Itálie	213.1	176.3	---	89.6	16.4	60.1
Kazachstán	191.4	---	---	---	29.9	40.1
Kyrgyzstán	---	248.7	146	299. 7	---	---
Lotyšsko	115.3	767.9	218	359. 7	22.0	29.1
Lichnětjnsko	---	----	11	58.1	---	---
Litva	163.7	244.2	---	278. 3	28.6	44.4
Lucembursko	---	---	---	109. 2	----	---
Makedonie	96.4	78.5	---	62.8	8.6	30.7
Malta	---	173.6	---	56.0	---	---
Moldavsko	258.2	124.4	---	215. 1	63.0	83.2
Nizozemsko	286.4	---	32	56.8	---	44.5
Severní Irsko	98.3	300.1	---	116. 4	---	20.9
Norsko	---	271.3	13	---	---	---
Portugalsko	133.8	80.2	----	102. 1	---	44.9
Ruská federace	205.0	1542. 1	260	580. 2	21.0	37.3
Skotsko	220.0	411.3	---	108. 8	---	22.3
Slovensko	92.2	165.9	41	143. 5	10.4	20.8
Slovinsko	47.2	90.9	48	52.2	2.9	14.6
Švédsko	---	161.7	---	70.4	---	---
Švýcarsko	193.9	145.5	23	----	---	18.4
Turecko	394.4	99.3	---	74.4	96.2	32.1
Ukrajina	---	107.1	---	---	---	---
Spojené státy	---	207.7	109	553. 9	---	---
<i>Rozptyl</i>	6299	73910	1209 7	2135 3	527	501. 8
<i>Standardní odchylka</i>	79.4	271.9	110. 0	146. 1	23.0	22.4

25 % kvartil	92.2	107.1	19.0	65.1	8.5	18.4
Medián	109.8	172.3	48.0	102.	20.8	29.8
				1		
75 % kvartil	191.4	289.5	228.	198.	29.3	44.4
			0	3		
Průměr	138.9	248.5	107.	160.	24.1	33.8
			4	2		
Průměr EU	141.9	211.6	37.2	87.0	12.7	31.4
Průměr střední a východní Evropy	120.1	298.3	195.	218.	23.3	37.9
			0	1		

Jestliže bychom vzali první sloupec v tabulce 35 - počet trestů odnětí svobody uložených na 100 000 - jako míru represivnosti, umístilo by se v horním kvartilu sedm, dosti rozdílných zemí (Itálie, Kazachstán, Moldavsko, Nizozemsko, Ruská federace, Skotsko a Turecko). Na druhé straně, jestliže použijeme jako míru represivnosti poměr uvěznění, umístily by se v horním kvartilu pouze dvě z těchto zemí (Ruská federace a Skotsko), společně s Běloruskem, Kanadou, Dánskem, Anglií a Walesem, Estonskem a Severním Irskem.

Třetí možnou mírou represivnosti je průměrná délka trestu. (Pro tu však poskytl údaje pouze malý počet zemí.) Tři ze zemí, které se umístily v horních 25 % (Bělorusko, Estonsko a Ruská federace) se také umístily vysoko podle jedné nebo obou prvních měř represivnosti; dvě jiné země (Gruzie a Maďarsko) nebyly mezi nejvíce represivními jak je to vyjádřeno počtem trestů odnětí svobody uložených na 100 000 nebo poměrem uvěznění.

Podle čtvrté možné míry represivnosti (poměr vězňů) jsou mezi nejvíce represivními Bělorusko, Estonsko, Kyrgyzstán, Lotyšsko, Moldavsko, Ruská federace a Spojené státy. I zde byly některé z těchto zemí rovněž umístěny vysoko podle ostatních ukazatelů represivnosti (Bělorusko, Estonsko a Ruská federace), zatímco ostatní ne. Podíváme-li se na údaje v tabulce 35 pro jednotlivé země o počtu vazebních trestů na 100 podezřelých - pátá možná míra represivnosti - vidíme, že Ázerbájdžán, Gruzie, Kazachstán, Moldavsko a Turecko se umístily v horním kvartilu.

A konečně může jako šestá možná míra represivnosti sloužit podíl vazebních trestů. Při použití 44,4 % jako mezního bodu (75. percentil) by se mohly Bulharsko, Gruzie, Řecko, Itálie, Litva, Moldavsko, Nizozemsko a Portugalsko všechny pokládat za vysoce represivní jak to vyjadřuje podíl vazebních trestů. S přihlédnutím k tomu, že je třeba být nanejvýš opatrný při generalizacích na základě těchto ukazatelů, stojí za povšimnutí, že i když několik (povětšinou středoevropských a východoevropských) zemí je umístěno vysoko pro několik z měř represivnosti, dosahují některé země vysokých hodnot pro jednu míru (nebo více měř) represivnosti a nízkých hodnot pro jiné (příklady jsou Spojené státy a Kanada).

Odpověď na otázku co je nejlepším ukazatelem přísnosti postihů vyžaduje filozofickou diskusi o trestání a jeho účelech. Avšak, jak již bylo zmíněno, délka trestu a počet osob ve vězení v kteroukoliv dobu závisejí v první řadě na základní premise trestní politiky, která fakticky určuje, zda je tato trestní politika více či méně "trestající". Posledně uvedené jsou tedy - podle našeho mínění -

přednostními ukazateli represivnosti systému trestní spravedlnosti.

Represivnost lze nicméně posuzovat na dvou úrovních. První z nich, makrosociologická úroveň, zvažuje objektivní "postoje" vůči trestání, tj. společenské rysy jako je přísnost trestů ukládaných soudy pachatelům. To je represivnost na kterou jsme poukázali výše. Druhá, více mikrosociologická úroveň represivnosti, zvažuje subjektivní postoje vůči trestání založené na veřejném mínění, tj. postoje osob, které žijí v dané společnosti a jejich přání více či méně represivních trestů.

Druhá z nich, tj. subjektivní represivnost, byla operacionalizovaná otázkou v Mezinárodním průzkumu obětí kriminality (ICVS) dotazující se respondentů, co by bylo nejvhodnějším přístupem v případě 21-letého muže, který je poté co ukradl barevný televizor shledán podruhé vinným vloupáním. Možnosti nabízené respondentům zahrnují rozmezí od pokuty, veřejně prospěšných prací, trestu s dočasným odložením výkonu a trestu odnětí svobody v různé délce až po trest doživotí.

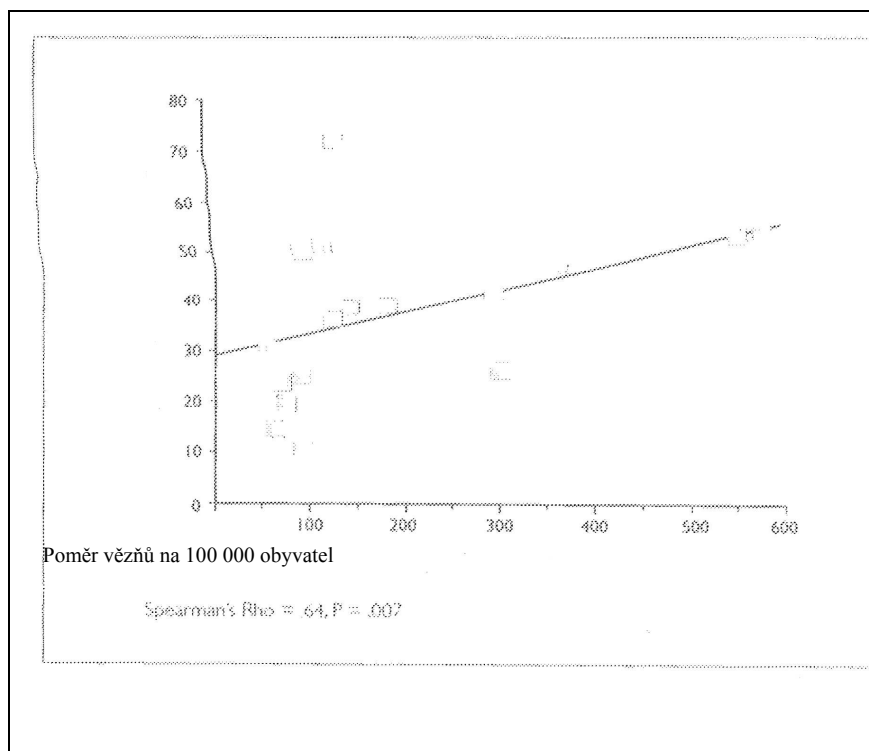
Pro poznání, zda systém trestní spravedlnosti odpovídá tomu, co od něj lidé očekávají, jsme rozebírali vztah mezi objektivními i subjektivními mírami represivnosti. Výsledky tohoto rozboru nejsou statisticky signifikantní pro pět ze šesti měr přísnosti potrestání používaných v této studii (viz tabulku 34/; výjimku tvoří poměr vězňů. Tuto situaci ilustruje obrázek 5.

Obrázek 5 jasně ukazuje, že vazba mezi poměrem vězňů na 10 000 obyvatel a procentem respondentů ICVS z jednotlivých zemí, kteří byli pro uvěznění je velmi silná a signifikantní.²⁰ Toto zjištění nám však neumožňuje určit směr kauzality: je to proto, že obyvatelstvo dané země je velmi represivně naladěno, že soudy vykazují tendenci posílat velký počet osob do vězení, nebo je to proto, že ve vězení je mnoho osob (kvůli vysokému stupni objektivní represivnosti), že respondenti mají sklon vyjadřovat se ve prospěch trestů vězení? V důsledku příčného charakteru průzkumu pronásledování není možné odpovědět na tuto otázku na základě údajů, která jsou nyní k dispozici (viz diskusi v Beckett 1997).

---

²⁰ Jestliže se provede opětovný výpočet téže korelace s vyloučením extrémních případů Ruské federace, Slovenska a Spojených států, je dosažený výsledek totožný: $Rho = 0,53$, $p=0,042$

%
respon
dentů,
kteří
byli
pro
uvězně
ní

Obrázek 5. Poměr vězňů pro rok 1994 a respondenti ICVS, kteří pokládají uvěznění za odpovídající postih pro případ 21-letého vloupače recidivisty.

Vývoj kriminality v Evropě a Severní Americe, 1990 – 1994

Překlad: Presto Praha

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství Kufr – František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: prosinec 2000

Vydání: první

Náklad: 170 ks

www.kriminologie.cz

ISBN 80-86008-83-5